هفتيوار

هدايت

هر خميس تي شايع ٿيندڙ — حيدرآباد

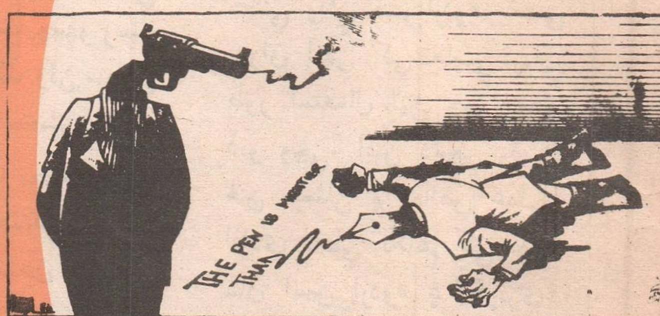

- جتي قلم سچ پچ سگهارو آهي .
- پنجاب ۾ نئين سياسي ٽيپ جي ڳولا ۾ .
- ادارا معيار .
- روسو جو سماجي معاهدو (٣)
- ملڪي صورتحال (سنڌ جي نئين بجيٽ)
- عالمي صورتحال (سياسي اڌيتن جا اثر)
- هفتيوار ڊائري .
- خط .

قيمت ٣ روپيا

هفتيوار

هدايت

هر خميس تي شايع ٿيندڙ — حيدرآباد

- جتي قلم سچ پچ سگهارو آهي.
- پنجاب نئين سياٽپ جي گولا ۾.
- اُڌار معيار.
- روسو جو سماجي معاهدو (٣)
- ملڪي صورتحال (سنڌ جي نئين بجيٽ)
- عالمي صورتحال (سياسي اڌيتن جا اثر)
- هفتيوار ڊائري.
- خط.

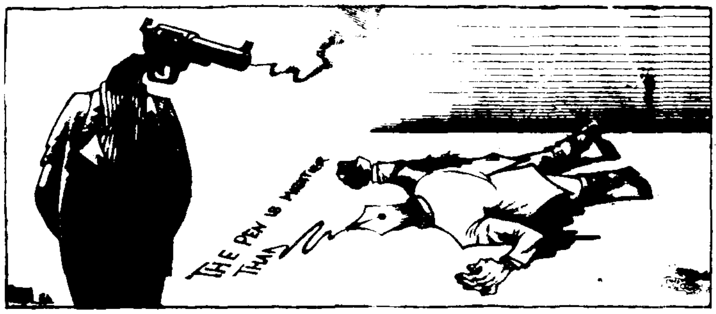

قيمت ٣ روپيا

پاران ايم ايچ پنهور انسٽيٽيوٽ آف سنڌ اسٽڊيز، ڄامشورو.
Digitized by M. H. Panhwar Institute of Sindh Studies, Jamshoro.

تعليمي ٻولي

تعليم جي وفاقي وزارت، جنهن جو سربراهه ڊاڪٽر محمد افضل صاحب آهي، ٻڌائي ڪئي آهي ته ١٩٨٩ع تائين انگريزيءَ جي جاءِ تي اردو رائج ڪئي ويندي.

انهيءَ سلسلي ۾ رکيو، هڪ سال اڳ، "يونيورسٽي گرانٽس ڪميشن" پاران شايع ٿيل مخزن، "هاير ايجوڪيشن ريويو" جي جلد ١، شماري نمبر ٣، جولاءِ ١٩٨٣ع واريءَ اشاعت جي ايڊيٽوريل نوٽ ۾ جيڪي رايا پيش ڪيا ويا آهن، سي آءٌ لفظ بلفظ انگريزيءَ مان ترجمو ڪري موڪليان ٿو. تڏهن يونيورسٽي گرانٽس ڪميشن جو چيئرمين به ڊاڪٽر محمد افضل صاحب صاحب ئي هو.

"انگريزي ٻولي هن وقت اسان لاءِ مغربي دنيا سان ذهني رابطي جو واحد وسيلو آهي، جنهن جي مدد سان سائنس ۽ ٽيڪنالاجيءَ جي ميدانن ۾ ٿيل ترقيءَ جي استعمال سان اسين دنيوي ترقي ڪرڻ چاهيون ٿا. تعليمي ذريعي طور انگريزيءَ کي نيڪالي ڏيئي، اسين شايد پنهنجي قومي ڪشتيءَ کي ائين ئي وچ سُڪيءَ تي ٻيهاريندا سين، جيئن سري لنڪا تازو پنهنجيءَ حالت ۾ اهڙو اعتراف ڪيو آهي. ٽيهه سال لاڳيتا ان ملڪ ۾ انگريزيءَ جي جاءِ تي سندن ملڪي سنهالي ٻوليءَ جي برتري رهي، پر هاڻي وري هو انگريزيءَ کي پاڻ وٽ پنهنجي سنهاليءَ ۽ تامل ٻولين سان مساوي طور پاڻ وٽ قومي ٻوليءَ جو درجو ڏيئي رهيا آهن. هونئن سنهالي ٻولي سندن سرڪاري ٻولي پڻ آهي. هنن هاڻي برطانوي سرڪار کان هڪ هزار انگريز استاد گهريا آهن، جيڪي وٽن انگريزي ٻوليءَ جي استادن کي تربيت ڏيندا. ان لاءِ هنن جو دليل اهو آهي ته انگريزيءَ کان سواءِ وٽن فن ۽ هنر جا تربيت ورتل ماهر کٽي ويا آهن ۽ انهيءَ ڪري بين الاقوامي مارڪيٽ سان سندن ڪاروباري ۽ علمي تعلقات کي سخت ڇيهو رسيو آهي: ان سان گڏ وٽن منطقي ۽ سائنسي طرز فڪر جي اظهار جي به کوٽ محسوس ٿيڻ لڳي آهي، ۽ خاص طرح ويجهي دور ۾ سندن سڄي سياسي زندگي اهڙيءَ محروميءَ ۽ کوٽ کان ظاهر ظهور متاثر ٿيل ڏٺي وئي آهي.

"قومي محبت جي جذبي کي عملي افاديت سان ٺهڪائي ٻيهارڻ ضروري آهي.

خود عوامي جمهوريه چين به ٻڌجي ٿو ته پنهنجي ٻوليءَ کي آخرڪار رومن رسم الخط ۾ لکڻ لاءِ پنهنجي عوام کي صلاحي رهي آهي. پاڪستان کي به عملي افاديت جي رستي تي هلڻ گهرجي ۽ هر پنهنجي فيصلي ۽ عمل ۾ پهرين اسان کي اها خاطري ڪرڻ گهرجي ته اسان جا نظرياتي ۽ قومي امنگ سائنسي ۽ علمي بنياد تي ئي ٻڌل هجڻ کپن.

"ائين نه ٿئي، جو برطانوي سامراج جي گندي پاڻيءَ جي ٽب کي ٻاهر هاريندي، اسين ان پاڻيءَ سان گڏ انگريزي ٻوليءَ جي ٻالڪ کي به گٽر ۾ اڇلائي ڇڏيون! تازو لاهور ۾ هڪ مذاڪرو ٿيو هو، جنهن ۾ تعليمي ذريعي طور انگريزيءَ تي حملا ڪندي، اردو ٻوليءَ جي قومي رابطائي درجي جي به مخالفت ڪئي وئي ۽ مختلف مادري زبانن جي حمايت تي زور ڏيندي، گهر ڪئي وئي ته اردوءَ جي بدران انهن کي تعليمي ذريعي طور استعمال ٿيڻ جو حق ڏنو وڃي. ائين ڏسجي ٿو ته هنن مسئلن ۾ خالص عملي افادي نقطي نگاهه کي ڇڏڻ سان اسين اردوءَ ۽ انگريزيءَ ٻنهي کان محروم ٿي وينداسين....!"

ڇا، اسان جو عزت ماب وفاقي وزير تعليم ايتري ٿوري عرصي ۾ پنهنجن انهن خيالن ۽ عقيدن تان هٽي ويو آهي؟ يا آءٌ ان ڳالهه ۾ منجهي پيو آهيان!

— تعليم دوست، جامشورو

اين. ايچ. ڊبليو.
نشنل هاءِ وي، ڪن

آبادي ۽ ڏٿابندي

”زمين الله جي، حڪم سرڪار جو“ ـــ اهي مهاڳ جا لفظ هوندا هئا بادشاهي اعلانن جا، جيڪي گهٽين، چونڪن ۽ بازارن ۾ دهلي وڄائي، ماڻهو ميڙي، شاهي پڙهي ڏيڻ وارو سڀني کي ٻڌائيندو هو. تڏهن ريڊيا نه هئا، ٽيليويزنون نه هيون، اخبارون نه هيون، ۽ نه وري سرڪار وٽ اطلاعات کاتو هو، تنهنڪري شاهي فرمان رعيت تائين رسائڻ جو اهوئي طريقو هو.

زمين الله جي هئي، پر بادشاهه سڀ جا سڀ ” الله سائين ۽ جا پاڇا“ هئا ـــ جهڙن هو پاڻ کي سڏائيندا هئا ـــ تنهنڪري اها سندن اِبن ـ ڏاڏن

کان ورثي سندن آرين ـ پرين تائين، شاهي ملڪيت هئي. رعيت سندن ڏن ـ پرو هئي ۽ سندن رحم ڪرم سان زمين

تي رهندي هئي. اهڙيءَ حالت ۾ زمين جون حدون آهي ئي هونديون هيون، جيڪي بادشاهه سلامت پنهنجيءَ طاقت سان فتح ڪيون هونديون. جيترو

سگهارو ڪو بادشاهه هوندو هو، اوتري ئي وڏي سندس بادشاهت هوندي هئي. پر ۽ هڪڙو بادشاهه ٻئي کان ۽ ٻيو بادشاهه

ٽئي کان، ملڪ پيو فتح ڪندو هو، تنهنڪري ملڪن جون ڪي به مقرر ۽ سالم سرحدون

نه هونديون هيون ۽ اهي بادشاهن جي گردش سان گڏ پيون ڦرنديون گهرنديون هيون. ان ڪري، جڏهن به زمين جون حدبنديون بدليون هيون،

ته زمين جي مختلف حصن تي رهڻ وارا ماڻهو به وقت بوقت ڌار ڌار بادشاهتن جي

رعيت پيا بڻبا هئا. الله جي زمين تي رهڻ وارا ماڻهو اهڙين حالتن ۾ ڪنهن ملڪ

يا قوم جي سڃاڻپ بدران، پنهنجي بادشاهه سلامت يا سندس بادشاهيءَ جي نالي سان سڃاتا ويندا هئا ـــ ۽ حڪم رڳو سرڪار جو هلندو هو، جيڪا بادشاهه سلامت جي تاج ۽

تخت واري سرڪار هئي، جنهن لاءِ هو فرمائيندو هو ته پاڻ ” ظل الله “ يا الله جو پاڇو“ آهي، تنهنڪري سندس حڪمن کي الله جي تائيد حاصل آهي.

• زمين اڄ به الله جي آهي، حڪم اڄ به سرڪار جو آهي، پر زماني جي انقلابن ۾ تاج لٽاڙجي ويا آهن، تخت تاراج ٿي ويا آهن ۽ پاڻ کي الله جو پاڇو سڏائڻ وارا ختم ٿي ويا آهن: اڄ زمين تي ملڪ آهن، جن کي مقرر سرحدون آهن، ملڪن ۾ قومون آهن، جن کي پنهنجي ذاتي سڃاڻپ آهي ۽ حڪم هلائڻ واري سرڪار هو پاڻ ناهين ۽ ڊاهين

هفتيوار

هدايت

حيدرآباد سنڌ

جلد: ١٦ شمارو: ٢٩ ـ ٣٠
٩ ـ ٢ آگسٽ ١٩٨٤ع

چيف ايڊيٽر:
محمد ابراهيم جويو
(اعزازي)

ايڊيٽر:
شمشير الحيدري

مئنجنگ ايڊيٽر:
محمد عمر ميمڻ
(اعزازي)

لکپڙهه جو پتو
هفتيوار ”هدايت“
پوسٽ باڪس نمبر: ٢٠١٤،
حيدرآباد سنڌ

هيءَ اخبار ڪامريڊ نڪاڻي سيال ”سنڌ و پرنٽرس“ حيدرآباد مان ڇپائي، ڊاڪٽرس ڪالوني حيدرآباد مان شايع ڪئي.

چندو
ساليانو ـــــ ١٥٠ رپيا
ڇهه ماهو ـــــ ٨٠ رپيا

قيمت: ٣ رپيا

ٿا. جيڪي ايڪڙ ٻيڪڙ بادشاهه نموني طور وچي رهيا آهن، تن جي حيثيت به ڏاڍي جي ٻتي واري بادشاهه جي آهي ۽ اهي پنهنجن اين-ڏاڍن واري طاقت وڃائي چڪا آهن.

اهڙيءَ حالت ۾، جيڪي ماڻهو جنهن ملڪ ۾ بنيادي طرح آباد آهن، سي انهيءَ ملڪ جا باشندا آهن. اهي انهيءَ ملڪ جي قوميت رکڻ وارا آهن ۽ انهيءَ حيثيت جي ڪري هو پنهنجن ملڪي وسيلن جا مالڪ ۽ مختيار آهن ۽ انهن وسيلن کي پنهنجيءَ آسودگيءَ ۽ ترقيءَ لاءِ بهتر نموني استعمال ڪرڻ لاءِ وس وارا آهن. دنيا جي سڀني ملڪن جون سرڪارون، انهيءَ ڪري، هڪ ٻاسي ملڪ جي سڀني حقي باشندن جي آدمشماريءَ جا انگ اکر رکنديون آهن، ته ٻئي ٻاسي ملڪ جي وسيلن تي نظر رکنديون آهن، ته جيئن ماڻهن جي ضرورتن جو اندازو رهندو اچي. ماڻهن جي تعداد ۾ واڌ سان گڏ، سرڪارون ملڪي وسيلن کي وڌائڻ جو بندوبست ڪنديون آهن ته جيئن ماڻهن جي ترقيءَ تي ڪو اثر نه پوي. انهيءَ رٿابنديءَ کي مڪمل طرح عمل ۾ آڻڻ لاءِ، سڀئي ملڪ جنهن ڳالهه تي سڀ کان وڌيڪ ڌيان ڏيندا آهن، سا هيءَ ته ملڪ جي آبادي ملڪ جي پيداواري وسيلن کان وڌي نه وڃي. آبادي گهٽ ۽ وسيلا وڌ، ته اهو ملڪ آسودو رهندو. آبادي وڌ ۽ وسيلا گهٽ، ته اهو ملڪ ڏتڙيل رهندو. ويزا ۽ پاسپورٽ جو سرشتو دنيا ۾ انهيءَ ڪري ڪيو ويو آهي ته جيئن هڪڙي ملڪ جو رهواسي ٻئي ملڪ ۾ ڪم ڪار سان اچي ته سندس سڃاڻپ ٿئي ۽ مقرر وقت کان وڌيڪ نه ترسي. ڪوبه ملڪ ٻئي ملڪ جي ڪنهن هڪڙي ماڻهوءَ کي به جيڪڏهن پنهنجي شهريت ڏئي ٿو، ته اها انتهائي جائز سبب جي ڪري ۽ انتهائي خبرداريءَ سان.

آباديءَ تي اهو سخت ضابطو سڀني ملڪن لاءِ انهيءَ ڪري ضروري بڻجي پيو آهي جو دنيا جي آدمشماري مجموعي طور تي بيحد تيزيءَ سان وڌي رهي آهي. اندازو لڳايو ويو آهي ته دنيا جي آدمشماري، جيڪا هن وقت ٤.٧ ارب آهي، سا ايندڙ ١٥ سالن ۾ ٦ اربن کان مٿي ٿي ويندي ــ ۽ ٩٢ سيڪڙو واڌ رڳو پوئتي پيل ملڪن ۾ ٿيندي. دنيا جي پيداواري وسيلن کي نظر ۾ رکندي، اهو مسئلو سموريءَ انسانذات لاءِ وڏو خطرو بڻجي ويو آهي.

هن وقت جڏهن اسين هي اکر لکي رهيا آهيون، اقوام متحده پاران ميڪسيڪو سٽيءَ ۾ آباديءَ ۽ رٿابنديءَ جي مسئلي تي ويچارڻ لاءِ ١٤٠ ملڪن جي ماهرن جي ڪانفرنس شروع ٿي چڪي آهي، جيڪا سڀني ملڪن لاءِ آدم جي واڌ کي روڪڻ جا طريقا وضع ڪندي.

جيستائين پاڪستان جو تعلق آهي، ان ۾ هي مسئلو ٻين ملڪن کان مختلف آهي. ڇو جي واڌ سان گڏ، اسان وٽ سرحدن کان ٻاهران اچڻ وارن جا لنگهه ائين کليل رهيا آهن جو ماڻهو سون، هزارن ۽ لکن جي تعداد ۾ هتي اچي آباد ٿيندا رهيا آهن. انهيءَ ڪري ملڪ جي اقتصادي وسيلن تي بار ڏينهون ڏينهن وڌي رهيو آهي ۽ خاص ڪري شهري ايراضين ۾ ڪابه رٿابندي ڪم نٿي ڪري. تازوئي رٿابنديءَ ۽ ترقيءَ جي وفاقي وزير، ڊاڪٽر محبوب الحق ٻڌايو آهي ته ملڪ جي ڪل آباديءَ جو ٢٢ سيڪڙو رڳو ڪراچيءَ ۾ آباد آهي ۽ هر سال انهن ۾ ساڍن ٽن لکن جو واڌارو ٿي پيو. هن ٻڌايو آهي ته ڪراچيءَ جي آباديءَ ۾ ساليانو ٦ سيڪڙو واڌ ٿئي ٿي، جنهن مان ٣ سيڪڙو ڄم سبب ۽ باقي ٣ سيڪڙو ٻاهران لڏي ايندڙ ماڻهن جي ڪري آهي. اهي ٣ سيڪڙو ماڻهو ڪير آهن، ڪٿان اچن ٿا، ڇو اچن ٿا، انهن کي ڇو نٿو روڪي سگهجي، اهي سوال ملڪ جي ٻين حصن ۾ ٿيندڙ واڌ سان گڏجي وڏو گنڀير مسئلو پيدا ڪن ٿا.

ڏسو صفحو: ٢٤

جتي قلم سچ پچ سگهارو آهي

قلم تلوار کان طاقتور آهي، تنهن جو مثال لاطيني امريڪا جي اديب ماريو ورگاس لوسا جو هي احوال آهي، جنهن کي پنهنجي ملڪ جي وزير اعظم ٿيڻ لاءِ چيو ويو، پر هن اهو عهدو ٺڪرائي، ادب ۽ فن جي عظمت، پائداريءَ ۽ خودداريءَ کي ثابت ڪيو.

تاريخ مان معلوم ٿئي ٿو ته ڪيترائي وزير اعظم اڳتي هلي اديب ٿي پيا، پر گهڻا اديب وزير اعظم ڪونه ٿيا. هڪڙو اهڙو اديب جيڪو وزير اعظم نه ٿيو، اهو ماريو ورگاس لوسا آهي، جنهن هن سال اپريل مهيني ۾ پيرو ۾ حڪومت ٺاهڻ جي دعوت ملڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو. ان کان پوءِ ٿي مهينا جي ٿي [illegible] ملڪ ميٺ ۾ پنهنجي ملڪ مان نڪري لنڊن وڃي پهتو جتي

هو ان وقت تائين جلاوطنيءَ جي زندگي گذاريندو جيستائين نوجي آمرن جي هٿن ۾ پيرو جي حڪومت جون واڳون آهن. لنڊن ۾ هن وقت هو پنهنجيءَ زال سميت، هڪ ننڍڙي گهر ۾ ڏاڍيءَ بيپرواهيءَ ۽ شان مان ساں رهي ٿو.

سندس چوڻ آهي ته پاڻ هت خاموش رهي سگهي ٿو، ڇاڪاڻ ته لاطيني آمريڪا جي ٻين اديبن سان مصيبت اها آهي ته هنن سان اهڙا امور ڪئي ويندي آهي ته اهي هر ڪنهن ڳالهه جي لاءِ ڪي خيال رکندا هجن، ڪي رايا ڏيندا رهن، ۽ ڪم ڪرڻ جي شروعات ڪندا.

فن ۾ ويساهه

هو چاهي ها ته صدر بيلانڊي ٽيريءَ کيس وزير اعظم ٿيڻ لاءِ چيو هو، ڇاڪاڻ ته صدر هي خيال اقتصادي ۽ سياسي بدامنيءَ واري ملڪ ۾ هڪ آزاد اميدوار جي وزير اعظم ٿيڻ ڪري اندر ٻاهر جي مدد ۾ ٿيندڙ جوڙجڪ تائين ملڪ ۾ موجود افراتفري کي قدر جهڪي ٿي ويندي، پر ورگاس لوسا اديب رهڻ گهري ٿو ۽ کيس سياست کان نفرت آهي، جيتوڻيڪ هن کي جمهوريت-دشمن قوتن جي تشدد جو خوف پڻ آهي.

انهيءَ هوندي به اوهين سمجهي سگهو ٿا ته هو لکڻ جي پيشي کي پوري وقت جي لاءِ به چو نٿو ڇڏڻ گهري جڏهن کان ويهه ورهيه اڳ

هن جو پهريون ناول ڇپيو هو، تڏهن کان هن وقت تائين هن پنج ٻيا ناول لکيا آهن ۽ ڇهين ناول لکڻ ۾ مصروف آهي. انهيءَ کان سواءِ هن ننڍا ڊراما، ٽيليويزن جي لاءِ پروگرام، تنقيد جا ڪيترائي ڪتاب، ڪيترائي اخباري مضمون ۽ اسپين ۾ ورلڊ ڪپ تي رپورٽ وغيره، پڻ لکيا آهن. جيتوڻيڪ هن جي عمر

٤٧ ورهيه ٿي ويئي آهي، پر هو اڃا تائين تندرستيءَ جوان لڳي ٿو.

ورگاس لوسا جي انهيءَ ادبي پورهئي سبب هن کي به لاطيني آمريڪا جي وڏي اديبن، جهڙوڪ گارشيا مارڪوئيز، بورجس ۽ آستورياس جي سٽ ۾ شامل سمجهيو وڃي ٿو، جن جي تحريرن کي هن وقت مغرب ۾ بيحد مقبوليت حاصل آهي.

"فنڪار ٿيڻ، ۽ رڳو فنڪار ٿيڻ"، هن هڪ دفعي لکيو هو، "اسان جي ملڪن ۾ هڪ قسم جو اخلاقي ڏوهه، هڪ سياسي گناهه سمجهيو وڃي ٿو". ڇا، سچ پچ هيءَ ڳالهه انهن ملڪن جي مقلد وٺان آهي جو هو ليکڪن ۾ ايترو اعتماد ۽ ڀروسو رکن ٿا، جڏهن ته افسانوي ادب جا

ليکڪ ڪوڙ ڳالهائڻ جو ڪردار ڪندا آهن؟

"منهنجيءَ راءِ ۾، اها هڪ عجيب سوچ آهي ته ليکڪن وٽ هر مسئلي جو حل ٿئي ٿو—هيءَ اهڙي ڳالهه آهي، جيڪا 'رومانٽڪ' دور وارا سوچيندا هئا".

ادب جون پاڙون

اسپين ۾، انگلينڊ ۾ پنجاهه سال اڳ اها سوچ برابر هئي، پر آءٌ سمجهان ٿو ته انگلينڊ ۾ هاڻي اها ڳالهه ختم ٿي چڪي آهي. هاڻي سمجهيو وڃي ٿو ته ليکڪ اهي ماڻهو آهن، جيڪي ڪتاب لکندا آهن—ڪڏهن اهم ته ڪڏهن غير اهم. انهيءَ هوندي به انهن اميد جو ٿورو سٺو اثر ٿيو آهي. "اوهين ادب کي زندگيءَ هڪ وندر جو ذريعو چئي ٿا سگهو، جيڪڏهن اوهين هڪ اهڙي سماج ۾ رهو ٿا، جتي اهي ماڻهو جيڪي پڙهي به نٿا سگهن، سي به ليکڪن کي اهميت ڏين ٿا ۽ سمجهن ٿا ته اهي سندن مسئلن جي حل ڳولي لهڻ ۾ سندن مدد ڪندا".

پنهنجي هڪ مضمون ۾، جيڪو هن ١٩٧٨ع ۾ لکيو هو، ورگاس لوسا چيو آهي ته لاطيني آمريڪا ۾ سينسر شپ جو مطلب اهو هو ته افسانوي ادب سماجي علم جي جاءِ ورتي.

"حقيقت جي باري ۾ اسان جا بهترين ليکڪ ادبي فنڪار هئا، جيڪي رڳو خواب ڏسندا هئا". سچ پچ ته اهو هڪ اهڙو سرسبز ميدان آهي، جنهن ۾ "جادوءَ جهڙي حقيقت پسنديءَ"—يعني موجوده لاطيني آمريڪي افسانوي ادب جون پاڙون آهن.

جادو

هو پنهنجي ڪنڌ جي مسئلن کي 'اهم' چئي ٿو—'انهن' لوڪن جي حيثيت، مسڪيني، فرمار، ثقافتي اختلاف—اهي سڀئي اخبار، ريڊيو، ٽي-ويءَ تي اڳي بيان نه ڪيا ويا هئا، ڇالاءِ ته معلومات جا اهي ذريعا گهڻو ڪري يا ته بداخلاق ماڻهن جي هٿن ۾ هئا يا وري ڊڄڻ يا وڏن واپارين جي هٿ-وس هئا. اهي مسئلا سماجيات جي وڏن ڪتابن ۾ به نه، پر ناولن ۾ بيان ڪيا ويا. هن جو خيال آهي ته اهو به انهيءَ ڪري ٿي سگهيو هو، جڏهن اهي مڪاني مسئلا انهن ليکڪن جي ڏيان تي آيا، جيڪي پاهريان ملڪ ڏسي آيا هئا. انهيءَ سبب جي ڪري ئي لاطيني آمريڪي ادب دنيا جي حقيقي قوت ٿي پيو.

اها قوت، اها جادوءَ جهڙي حقيقت پسندي، بيان ڪرڻ کان مٿي آهي. ان جي مختصر لفظن ۾ وضاحت ڪرڻ ممڪن ڪانهي. ان جو اثر هر طرفو ٿئي ٿو.

"اسان جي اصلي سوچ تي ڪيترائي اثر پيل آهن—يورپي، آفريڪي، ۽ اسپيني دور کان اڳ جو. جيڪڏهن اوهان کي اهڙي مواد تي حقيقت مطابق لکڻو پوي ته ان جي نتيجي ۾ اها جادوءَ جهڙي حقيقت نگاري ظاهر ٿيندي. ڏکڻ آمريڪا ۾ گڏوگڏ ڪيترين ئي ثقافتون موجود آهن. اتي پٿر جو دور به آهي ته جديد زمانو به، ڪمپيوٽر به آهي ته حد کان وڌيڪ جهالت به. اڄ لاطيني آمريڪا جي سڀني ليکڪن وٽ يورپي تجربو آهي. آسٽورياس جو چوڻ آهي ته گوئٽيمالا کان پئرس ۾ هٿ آيو هو، ۽ مايا وري سوربون ۾ مليو هو. سو، ان طرح، آءٌ سمجهان ٿو ته مون کي لاطيني آمريڪي ادب انگلينڊ ۾ مليو آهي".

ورگاس لوسا سنئون سڌو ۽ اثرائتو ڳالهائيندو آهي. هو انگريزي ڳالهائڻ ۾ پڪو آهي. سندس خيال آهي ته افسانوي ادب ۾ خيال جي ايتري اهميت نه آهي، جيتري انهيءَ خيال ۾ ڪم ڪندڙ ۽ ان جي اندر جي اٿل جي هوندي آهي. هن جي آخري ٽن ناولن جا ڪردار ان خاصيت جي چڱي وضاحت ڪن ٿا. "آنٽ جوليا اينڊ دي اسڪرپٽ رائٽر" ناول ۾ اسڪرپٽ رائيٽر وارو ڪردار، پيڊرو ڪماچو، ريڊيو جي لاءِ لاڳيتا دلپسند ۽ لوڪ پسند سيريل لکي ٿو، جيڪي هر روز نشر ڪيا وڃن ٿا. هر نئين باب ۾ انهن جا حصا ڏنل آهن.

غيبي تربيت

ڪماچو جي ٻڌندڙن ۽ خود سندس اندر جي گهڻ سبب هو جاڳي جو هڪ منٽ به اجايو نٿو وڃائي، پر لکي ٿو، ريهرسل ڪري ٿو ۽ پاڻ ائڪٽنگ به ڪري ٿو. لڳي ٿو ته کيس وقت نٿو ملي، جو پاهر نهاري ڏسي

ته دنيا ۾ ڇا وهي واپري ٿو. تنهنڪري اسان کي ائين سمجهڻو پوي ٿو ته سماج جي باري ۾ سندس مشاهدو هڪ غيبي تربيت جو نتيجو آهي.

ڪماچو جي ڪردار سان پنهنجي انتهائي وابستگي ورگاس لوسا کي پسند آهي. هو چوي ٿو: "منهنجي خيال ۾ ادب ڪا اهڙي ڳالهه ڪانهي، جنهن کي شوق يا راند يا وري پيشو ڪري سمجهجي. آءٌ ته ان کي هڪ علت يا عادت ڪري ليکيندس، جيڪا وڏيڪ ضروري ۽ پرڪشش ٿيندي آهي. آءٌ جنهن شيءِ جي واکاڻ ڪريان ٿو، ڪماچو انهيءَ جو ڪلائيمنڊ ڪئريڪيچر يا خاڪو آهي. پر ساڳئي وقت هو هڪ اهڙي به شيءِ آهي، جنهن کان مون کي خوف ٿئي ٿو: ڇاڪاڻ ته هو هڪ جنوني آهي، جيڪو پنهنجي ڪنهن به ڪم کي ڪرڻ يا ڪنهن ڳالهه کي مڃائڻ خاطر هر هڪ شيءِ کي تباهه ۽ برباد ڪرڻ لاءِ تيار آهي. مون کي هن کان هميشه ڊپ ٿيندو آهي، ڇالاءِ ته اهڙي قسم جي ذهنيت جي ڪري ئي جنگيون ۽ بدامنيون ٿينديون آهن."

پر هن جو سڀ کان وڏيڪ لاڏلو ۽ اهم ڪردار "ڪئپٽن پئنٽوجا اينڊ دي اسپيشل سروس" ناول ۾ آهي، جنهن جي ڪري هن کي احساس ٿيو ته پاڻ هڪ ئي وقت سنجيدو به آهي ته خوش مزاج به. پئنٽوجا جي حوالي اهو ڪم آهي ته هو ڪجهه ڳوٺن ۾ ملڪ جي پراڻن ۽ مٿين حصن ۾ مقرر ٿيل فوجين جي لاءِ عياشيءَ جا گشتي اڏا تيار ڪري. هو انهيءَ ڪم کي مڪمل چاهه ۽ اتساهه سان ڪري ٿو. هو آزمودا ڪري ڏسي ٿو ته هڪ فوجيءَ کي سراسري طرح ڪيتري ضرورت ٿئي ٿي ته جئن هو ڪٽ ڪري سگهي ته ڪيترين عورتن جي ڪٿي ۽ ڪيتري وقت لاءِ گهرج ٿيندي ۽ هو هنن کي اتي ڪيئن موڪلي سگهي.

حقيقت

"انهيءَ ناول کي نوڪر شاهيءَ تي ملامت جي مقصد سان پيش ڪيو ويو، پر ان مان اهو مطلب نه ڪڍيو ويو." تنهنڪري ان تي بندش وجهڻ لاءِ ڪوبه قدم نه کنيو ويو — جيتوڻيڪ اڃا تائين حڪومت فوجين جي هئي — ۽ فوجي سردارن ان جون ڪاپيون به ڪين ساڙيون، جئن هنن سندس پهرئين ناول "ٽائيم آف دي هيرو" کي ساڙيو هو، جيڪو هڪ فوجي اڪيڊميءَ جي ڪيڊٽن (شاگردن) بابت هو.

پيرو ۾ ورگاس جي ڪتابن تي ڪڏهن به بندش نه پئي آهي، جيتوڻيڪ اڄڪلهه آمريڪا جي ٻين ملڪن ۾ انهن جو جو ٻوڙهڻ ڏوهه آهي. هو چوي ٿو ته ڏکڻ آمريڪا ۾ ليکڪن کي گهڻو ڪري قتل ڪيو وڃي ٿو يا جيل اماڻيو وڃي ٿو پر، چند انتها پسندن کان سواءِ، خود ڪتابن جي اڃا تائين هڪ انجاڻ خوف هيٺ حفاظت ڪئي وڃي ٿي.

سندس هر هڪ تحرير وانگر "پئنٽوجا" ناول جو پس منظر به حقيقي آهي. اميزون علائقي ۾ سفر ڪندي، ورگاس لوسا کي اتي جي مڇريل مڪاني ماڻهن اسپيشل سروس جي باري ۾ ٻڌايو هو. انهيءَ پراڻهين هند جي مڪاني ماڻهن کي جنهن ڳالهه ايترو ڪاوڙايو هو، اها هيءَ هئي ته عورتون شهرين جي لاءِ نه، پر رڳو فوجين جي لاءِ آنديون وينديون هيون.

[روزانه "اسٽار" ڪراچي، ٣١-مئيءَ، ١٩٨٤ع، جي ٿورن سان.]

اُدارا معيار

هي غائو ٽشي

پاڪستان جي سال ۱۹۸۴-۸۵ع واري بجيٽ تي بحث ان وقت شروع ٿيو، جنهن وقت عوامي سطح تي ڇهه-ساليءَ رٿابنديءَ جي باري ۾ به نه ته پوري معلومات موجود هئي، نه انهيءَ ڳالهه جو ڪو احساس ئي ڪنهن سطح تي موجود هو ته عام ماڻهوءَ کي ملڪ جي معاشيات جي باري ۾ پوري معلومات ڏيڻ کپرجي. معلومات جي انهيءَ غربت جو شڪار رهندي رهندي عام ماڻهو انهيءَ سطح تي اچي سهڙيو آهي جو ان جو تعلق اصل مسئلن ۽ انهن جي حلن جي سوال سان بلڪل رهيو ئي ناهي. مٿان وري جو اچي ٺڪاءُ ڪيو آهي شوراڻي پاليسين، ته پوءِ ته جڻ هڪ عام ماڻهو ائين ٿو سمجهي، جڻ سندس نصيبن ۽ مقدرن جي باري ۾ يا ته ڪا ڳالهه ٿئي ئي ڪانه ٿي يا ٿئي ٿي ته اها آسمانن تي ٿئي ٿي ۽ فقط اتي رهڻ وارا ماڻهو ئي (جيڪڏهن ڪي آهن ته) اهي ڳالهيون ٻڌي سگهن ٿا. بيشڪ ٿي ويءَ تي ڪن ماڻهن جون مشڪلاتون ڏيکاري اهو ٻڌايو ٿو وڃي ته هن خان ۽ هن رئيس يا هن تونگر ۽ هن سردار يا هن صاحب ۽ هن صاحبزادي يا هن امير ۽ هن [illegible] يا هن نواب ۽ هن [illegible] هن [illegible] ۽ [illegible] فرمايو پر هن حالت ۾ هڪ عام ماڻهو ٿي ويءَ ڏسڻ سان رکيو اهوئي ٿو سمجهي سگهي ته آسمانن تي ڪي ملائڪ سندس ملڪ جي تمام مٿانهين ڳالهين جي باري ۾ پاڪستاني لباس پهري اتي ٿا ويهن ۽ پوءِ وري ويهي ٿا رهن ۽ ٻيا ماڻهو، ملائڪن جهڙا، جيڪي ٻڌي سگهن ٿا، سي تاڙيون ٿا وڄائين.

هيءَ صورتحال جيڪڏهن ٻيءَ طرح به هجي، ته به نتيجو ساڳيوئي نڪرندو جو ڪوبه مسئلو جيڪو بحث هيٺ ايندو ۽ اهو ماڻهو ٻڌي سگهندا، تنهن جو تعلق ماڻهن جي عام مسئلن سان هوندوئي ڪونه.

هاڻي آخر اهو ڪهڙو معيار يا هاڻي آخر اهي ڪهڙا معيار آهن، جن جي لحاظ کان اهو ضروري ٿي پيو آهي ته ماڻهن جي ڪابه ڳالهه ماڻهن سان ڪڏهن نه ڪجي ۽ جي ڪجي ته ڀڄ-ڪهڙ ضرور ڪجي، ۽ ڪڏهن به هوبهو اهو مسئلو جيڪو ماڻهن جو آهي، سو سادي نموني ۽ عام لفظن ۾ ۽ جيئن آهي تئن، ماڻهن جي اڳيان نه آڻجي؟

غور ڪيو ته معلوم ٿيندو ته اهو معيار فقط هڪڙو آهي ۽ اهو هي آهي ته جڏهن ماڻهن جو ڪوبه مسئلو حل ٿيڻوئي ناهي ۽ حل ڪرڻو ئي ناهي ته پوءِ انهيءَ جي ڪهڙي ضرورت آهي ته اخبارن، رسالن، ريڊيي ۽ ٽي.ويءَ کي ماڻهن جي اهڙين ڳالهين جي لاءِ ڇڏي ڏجي، ۽ جڏهن ماڻهن جي بجيٽ به ماڻهن جي لاءِ نه آهي ته پوءِ بجيٽ جي باري ۾ سڄي ڳالهه ماڻهن کي ڇو ٻڌائجي، ۽ جڏهن بنيادي ڳالهه يعني ڇهه-سالو منصوبو ئي ماڻهن سان ڪو تعلق نٿو رکي ته پوءِ آخر هڪ غير ضروري ڳالهه ڪري مملڪتي وسيلن جو نقصان ڇو ڪجي.

هن ڳالهه کي وڌيڪ سمجهڻ جي لاءِ اسان کي ڪا گهڻي مٿاڪٽ ڪرڻي نه پوندي اسان کي معلوم آهي ته بجيٽن ۾ هر هنڌ ۽ هر سطح تي ٻڌايو ويو ته نه ڪوئي ٽئڪس لڳندو ۽ نه ئي وري ڪنهن شيءِ جي قيمت ئي چڙهندي. پر مارڪيٽ جي حالتن کي اهڙيءَ ريت رکيو ويو جو هڪ شيءِ به اهڙي موجود نه آهي، جنهن جي قيمت چڙهي نه هجي. چانهه جي قيمت کي بجيٽ ۾ محفوظ رکيو ويو هو، پر اڄ ان جي قيمت ڪيڏي وڌيڪ آهي، اهو هر عام ماڻهو ڄاڻي ٿو جو ان کي ئي خريد لاءِ مارڪيٽ ۾ وڃڻو پوي ٿو. اهڙيءَ ريت هر انهيءَ شيءِ جي قيمت مسلسل چڙهندي ٿي رهي، جنهن کي خريد ڪرڻ لاءِ هڪ عام ماڻهوءَ کي پنهنجي پورهئي جو پئسو ادا ڪرڻو ٿو پوي.

ظاهر آهي ته اهڙيءَ حالت ۾ بجيٽن ۽ منصوبن جي فلسفن ۽ فيصلن جي باري

هيڏي هوڏي، جاڏي تاڏي

جوت علي

اصل بادشاهه ته خود خدا آهي، پر زماني جو هڪڙو بادشاهه هو، جنهن جا اوڙي پاڙي وارن بادشاهن سان سٺ محبت وارا ناتا هئا. سندس ملڪ ۾ امن امان هو، ماڻهو خوش هئا ۽ سڄي ملڪ تي خوشحاليءَ جو دور طاري هو. خدا جي ڪرڻي اهڙي ٿي جو سندس محلات وارو ڏوٿي اوچتو ڪم تي ويو ۽ محلات ۾ ميرن ڪپڙن جا ڍڳ لڳي ويا. انهيءَ ڳالهه جي رپورٽ رانيءَ تائين پهتي، ۽ سندس حڪم تي، ڪن پل ۾، ڏوٿيءَ کي ڏوٿياڻيءَ سوڌو چوبدارن آڻي رانيءَ اڳيان حاضر ڪيو. ٻنهي جا مٿا ڪوڙايل هئا، پرون چٽ ۽ ڏوٿيءَ جي ڏاڙهي ڪُوڙ، ٻنهي جا منهن پيلا ڪڙا ۽ سندن اکين مان آب جاري! رانيءَ جي پڇڻ تي ٻنهي سڏڪندي سڏڪندي ٻڌايو ته "اسان جو سندر خان گذاري ويو" هنن جي هيءَ حالت ڏسي، رانيءَ کي رحم اچي ويو ۽ کين ٻنان ڪجهه چوڻ جي موڪل ڏنائين ۽ حڪم ڪيائين ته ماڻهو محلات جي ڪٽ اونڌي ڪئي وڃي، ۽ مٿو ڪوڙايو وڃي! رات جو بادشاهه سلامت جڏهن رانيءَ جي خوابگاهه ۾ تشريف آور ٿيو ته رانيءَ جي هيءَ حالت ڏسي، ڪائنس ماجرا پڇيائين. رانيءَ ڏوٿيءَ جي سندر خان جي موت جي ڳالهه ڪئي ۽ ڏک جو اظهار ڪيو. بادشاهه ڪان رانيءَ جي اها حالت ڏٺي نه ٿي، ۽ پاڻ بنفس نفيس رانيءَ جي غم ۾ مٿو ڪوڙائي رانيءَ سان شريڪ ٿيڻ جو اعلان ڪيائون.

سائين ڳالهه ڏيان سان ٻڌو، جو ته ڳالهه تي لکا خرچ ٿيا آهن. ٻئي ڏينهن بادشاهه سلامت چمڪندڙ ٽوڙ سان اچي تخت تي جلوه افروز ٿيو، ته سڀ درٻاري حيران ٿي ويا. نيٺ هڪڙي کهري ۽ دادلي درٻاريءَ

اڌارا معيار

۾ هر معلومات کي راز ۾ رکڻ کان سواءِ آخر ٻيو ڪهڙو طريقو وڌيڪ آسان آهي.

هن قسم جي معيار ۽ هن قسم جي طريقي کي خيال ۾ رکي، ويچار ڪيو ويندو ته معاشري جي سڌاري جو قومي پروگرام آخر ڪهڙي اصول ۽ طريقي تي هلايو پيو وڃي، ته ڳالهه ڪجهه وڌيڪ سمجهه ۾ ايندي.

اسلامي ۽ ملڪي معيارن مان ته ڪو به اهڙو ڪونه آهي، جيڪو اهو ٻڌائي ته ماڻهن کي مسلسل ڏڃ ۾ رکيو وڃي، ماڻهن کي مسلسل اونداهيءَ ۾ رکيو وڃي، ماڻهن کي لڳاتار مصيبتن ۾ رکيو وڃي، ماڻهن جي پيٽ گذر جي مسئلي کي وڌيڪ منجهايو ۽ تنگ ڪيو وڃي، ۽ ماڻهن سان واسطو رکڻ واريون ڳالهيون ماڻهن کي ڪڏهن به ٻڌايون نه وڃن ۽ اهو سڀڪجهه انهيءَ ڪري ڪيو وڃي ۽ ضرور ڪيو وڃي جو هن طرح معاشري ۾ برائين جو خاتمو ٿيندو ۽ بس اهو خاتمو انهيءَ طرح ئي ممڪن ٿيندو. اهڙا معيار سچ پچ ته رڳو انهن معاشرن ۾ ملن ٿا، جن معاشرن کي اڃا مهذب ٿيڻ ۾ به ڪافي وقت لڳندو. اهڙا معيار ته اتي ئي قائم ٿين ٿا، جن معاشرن ۾ حڪومتن ۽ ماڻهن جي وچ ۾ ڪو به ڳانڍاپو رهي ئي نٿو. اهڙا معيار ته اتي ئي پيدا ٿين ٿا، جتي ماڻهن جي حيثيت مال جيتري به نٿي رهي.

هاڻي سوال ٿو اٿي ته آخر اهڙين پاليسين جي پويان جيڪي معيار ڪم ڪري رهيا آهن، اهي ڪٿان ٿا اچن ۽ ڪير ٿو اسان کي اهڙا معيار موڪلي ڏئي؟ اهو سوال هڪ هڪ عام سوال آهي ۽ ان جو جواب به هڪ عام فهم جواب آهي. اسين فقط ايترو ئي چئي ٿا سگهون ته اهڙا معيار اسان جا پنهنجا نه آهن، پر اهي اڌارا ورتي پوءِ انتهائي سڌريل منصوبي بنديءَ جي معرفت اسان سان لاڳو ڪيا وڃن ٿا.

ها، اها حقيقت نه آهي ته جنهن ملڪ جو پڙهيل طبقو پنهنجن ماڻهن ۽ ملڪي دوستن ۽ هموطن غريب عوام جو دشمن بڻجي ٿو، ان ملڪ کي زنده رکڻ لاءِ رڳو غريب عوام تي ئي ڀروسو ڪري ٿو سگهجي؟ •

بادشاهه سلامت کان پڇيو، جنهن تي بادشاهه سلامت سندر خان جي موت جي ڳالهه ڪئي، ۽ پوءِ ته دربار تي غم ڇانئجي ويو. دربار برخواست ڪئي وئي ۽ اها ڳالهه سڄي شهر ۾ هلي وئي ته سندر خان گذاري ويو هو ۽ پاڻ ذڪ ڪيو اٿن. پوءِ ته سائين توهان ئي سمجهي سگهو ٿا ته ڇا ٿيو هوندو. حڄمن جي دڪانن تي رش لڳي وئي، ۽ هڪ ئي ڏينهن ۾ نوڙهن جا لشڪر نهي ويا — ڇو ته احڪام به اهين ڏسون ٿا ته شل نه، ڪنهن ڪاموري ڪڙي يا وڏي ماڻهوءَ جو ڪو ڪراڙو يا ڪراڙي مري، پوءِ فوتي ڪٿي هلڻ ۾ آزرت هجن ۽ ڪڏهن پلجي به روزو نماز نه رکيو ۽ پڙهيو هجنئون، پر پٺي ڏينهن اسانجن اخبارن ۾ ايندو. ”مرحوم/مرحومه ڏاڍا غريب پرور، ملنهار ۽ صوم صلوات جا پابند هئا...“ پوءِ وڏن ماڻهن ۽ آفيسرن جون هوندڙيون پينديون: وڏن صاحبن جون تارون، بيان، فوٽا ۽ نالا ڇپبا. ويچارا آفيسر سرڪاري گاڏين ۾ سرڪاري تيل ڦوڪي اچي عذر خواهي ڪندا ۽ ويچارا وزير وري سرڪاري دورو رکي اچي هٿ سڏا ڪندا. ڪڏهن ڪڏهن ائين به ٿيو آهي ته مرحوم يا مرحومه کي مئي سال کن گذري ويو هجي پر اڃا فاتح لاءِ هو ڪونه ويا هوندا، پر وزير ٿيڻ سان ئي ملاقاتين جون لسٽون ٺهنديون ۽ پوءِ فاتحن جو سلسلو شروع ٿي ويندو آهي.

سائين، ڳالهه ڳالهين سان ڇٽندي. سو جنهن ڏينهن سندر خان وارو واقعو ٿيو هو، انهيءَ ڏينهن تي قسمت سان وزير پرتقصير اتي موجود ڪونه هو. هو پٺي ڏينهن جيئن ئي پهتو ته کيس سڄي رپورٽ ملي ته ٿوري وقت لاءِ هن کي ذڪ ٿيو. پر ان وقت جو اهو وزير باتدبير هو — ۽ اهڙن عقل جي اڪابرن متعلق اسان رکي پنهنجين ڪراڙين ۽ ڪراڙن کان ڳالهيون ۽ ڪهاڻيون ٻڌيون آهن، باقي اڄڪلهه جا وزير ته پاڻ سرڪار جن اسان جي اکين اڳيان آهن. پر هي ويچارا به گهٽائين ڪونه ٿا ڇڙ، ”اندرا هندن جي ووٽن حاصل ڪرڻ لاءِ سگهن کي مارائي پٺي.“ سرڪار وڏي، توهان جي وات ۾ گلاب، واهه جا ڳالهه ڪئي اٿو! مگر هتي اسان وٽ به ته مالهو مٺاهٺا ۽ هزارين سلهاڙ جي وڃي جهان ۾ سٽيا ۽ سوڙها ٿيا هئا — سو اهو سڀڪجهه الائجي ڇالاءِ هو؟ بقول اوهان سرڪار عقل اپار جي، هتي ووٽن حاصل ڪرڻ لاءِ گولي هلي ۽ هتي ووٽ جي حق نه ڏيڻ تي رنوڇاڻ تي — ڳالهه ته وري به ووٽ جي آهي. پوءِ هتي ووٽ جي ڳالهه ٿئي ته ان کي چورن، لوفرن ۽ غنڊن جي تحريڪ چئو ۽ هوڏانهن جي سکن سان ظلم! سرڪار، مرضيءَ جي مالڪ آهي، پر هيءَ ته ٿي ”ڏذ دي لسيءَ“ واري ڪچهارت! لڳي ائين ٿو ته سرڪار جي ڪچهارت پڌل آهي، نه ته پنهنجن مالهن جي مقابل سکن سان قرب ۽ همدرديون، اهو ته ٿيو ”هل پچ ڪاريءَ“ وارو قصو! باقي اسين توهان جا خادم آهيون!

سائين، وزير پرتقصير ڏاڍو سوچيو ته آخرڪار اهو سندر خان ڪير هو؟ نيٺ پاڻ وڃي ڳالهه کي ڳالهي کان جهليائون ۽ کين خبر پئي ته اهو سندر خان ته شاهي محلات واري ڌوٻيءَ جو پيارو گڏهه هو، جنهن تي هو گهر کان ڌوٻي گهاٽ ۽ ڌوٻي گهاٽ کان گهر تائين ڪپڙا ڍوئيندو هو! ڀڪولي ڀڪ ڪري، وزير باتدبير، بادشاهه سلامت جي خدمت ۾ حاضر ٿيو ۽ سڄي ڳالهه ڪري ٻڌايائينس. پوءِ ڇا ٿيو؟ ان جي ته خدا کي خبر، پر واهه ڙي ڌوٻيءَ جا گڏهه، ڪم ڪري ڇڏيئي.

سائين منهنجا، گڏهه جي ڳالهه تي مون کي ڪرشنچندر جي ناول ”گدهے کی سرگذشت“ وارو گڏهه به ياد اچي ٿو. مون کي ۽ منهنجي هڪ دوست کي ڪنهن زماني ۾ ائڪٽر ٿيڻ جو ڏاڍو شوق هوندو هو. انهيءَ ڪري ايسٽرن اسٽوڊيو ڪراچيءَ جا پيا چڪر ڪاٽيندا هئاسون. مون واري دوست پنهنجي قد کي وڌائڻ لاءِ، بوٽ کي وڏيون کڙيون هڻي، هڻي وڃي هنڌ ڪيو، ۽ ڪنهن فلم ۾ هوٽل جي پيشڪيري ڪندي، ڪاميابيءَ قدم چمين. پر مون کي صرف ”شمع، دهلي“ رسالو پڙهڻ نصيب ٿيو ۽ ان ۾ تنهن

زمانـي ۾ ڪرشنچندر جـو مذڪور ناول قسطن ۾ ڇپبو هو. اهي قسطون پـڙهندي ڏاڍو مزو ايندو هو ۽ سوچيندو هوس ته اهڙو ڏينهن، رڳـو هندستان ۾ آهي يا هـتـي پاڪستان ۾ به ٿي سگهيو ٿي ته هجي! انهيءَ زماني ۾ ته بندر روڊ، برنس روڊ توڙي صدر ۾ مون کي اهڙو ڏينهن ڪونه مليو. پر جهڙن ته آءٌ انڪري ئي جي عشق ۾ انڌو هوس، تنهنڪري مون کـي اهڙو ڏينهن نه لڳو، پـر هاڻي سمجهان ٿو تـه پـلان پليءَ جو چيهه ڪونهي، ۽ اهڙيءَ جنس کان قـدرت اسان جي سر زمين کي وانجهو ڪو، رکيو هوندو!!!

ٿورن سالن جي ڳالهه آهي جـو پاڪستان جي رنگيلي ائڪٽر، هڪ فلم "انسان اور گدها" نامي هئي، جنهن ۾ هـن گڏهن جو تمام وڏو ميڙ ڏيکاريو هو ۽ جنهن کي پاڻ ئي خطاب ڪيو هئائين، ۽ سندس تقرير جي موٽ ۾ گڏهن کي هينگندي ۽ پنهنجا لاهڙا ڪن لوڏيندي ائين ڏيکاريو هو، ڄڻ ته هو سندس تقرير ٻڌي، سند ڪندي، نعرا هڻي رهيا هجن.

چون ٿا ته وقت ڪنهن جو انتظار ڪونه ٿو ڪري ۽ هلندوئي هلي ٿو. اهو وقت به آيو، جو شهرن، ڳوٺن ۽ يونيورسٽي ڪئمپس تي هتان جا ماڻهو ۽ نوجوان گڏهن کي ڏاڍا وٺن وڳا ٻهرائي، انهن تي نالا لکي، موچڙن جا هار پهرائي هيڏي هوڏي ۽ جاڏي تاڏي گهمائيندا هئا ۽ ٻچاڙيءَ جـو ٽڪون ۽ ڏنڊن جو وارو وار انهن غريبن تي لائي ڏيندا هئا. ويچارا گڏ موچڙن جـي ٻاهه ۾ هينگون ڏيئي، پستيون هڻي، جند ڇڏائي، وٺي جهنگ منهن ڪندا هئا. تازو ٻڌڻ ۾ آيو ته سنڌ جي هڪ شهر ۾ وري گڏهن کي سياست جي ميدان ۾ آندو ويو. خدا ڪري ته اهو ڪوڙ هجي — ڪٿن به هجي، اسان جا وزير صاحبان جن وٽ اطلاعات جا وسيلا توڙي اسان کان وڌيڪ سوجهه ٻوجهه وارا آهن، انهن وٽ مزيد معلومات هوندي — سائين منهنجا، ڪيئن به هجي، گڏهه جو سياست ۾ اچڻ وڏو حادثو آهي. پـر اهو هڪ عجيب اتفاق آهي ته "پاڪستان بچايو تحريڪ" ۾ نئشنل هاءِ وي تي ماڻهو مارڻ کان پوءِ، جنهن به وڏي ننڍي روڊ تي ويندا ته اهو ڏينهن نيـاڳـو هوندو، جنهن تي توهان کي گڏهه مثل نه ڏسجي، ۽ مزي جي ڳالهه اها ته انهن کـي دفنايو به نٿو وڃي! شايد انهيءَ لاءِ ته سنڌن سرڪار نامدار، جو ڪين ٻيهري منش جاتيءَ جو جنس پـاڻـي پانئين ٿـي، انهيءَ ڪري پلي ته اهـا ٻن ڪٽن ۽ ٻن اکين واري جمهور جاتي ان مشاهدي مان جوکي عبرت حاصل ڪري.

... ڊرائيورن ٻهرين رستن تي ماڻهو مارڻ شروع ڪيا ۽ پـوءِ وري گڏهه مارڻ شروع ڪيائون ۽ هاڻي ٻنهي ڌرين کي ماريندا رهن ٿا. پر ڊرائيورن جا پاڳ پلا، جو هان اسان جن روڊن تي، پرٽاڻن واري توڙي ٽريفڪ واري پوليس انهن کي چالان نٿي ڪري سگهي. هونئن ته اهاڻي پوليس عام شهريءَ جي گهر تي ٿاندي مثل آهي. خدا جي ڪوڙ آهي، جـو ڊرائيـور ۽ ڊرائيور ۾ ڪيڏو فرق رکيو اٿائين. شايد ان ۾ "ور" جي پـيـچ ۽ خم ۽ وسعت جـو ڪو فرق، هجي. اهو ئي تـه سبب آهي، جو هڪ ئي ملڪ ۾، هڪ ئي روڊ تي، هڪ ئي جرم لاءِ ٻن قانونن جو اهتمام ڪيو ويو آهي. اهڙن بندوبستن تي هيسباڻي فقير جو ڪلام ڳائڻ جو موڊ ٿئي ٿو— "ڪهڙا شان آڪان تيڏے آوڻ دا..."

چورن، ڦورن ۽ ڌاڙيلن جي خاتمي لاءِ، پوليس کـي مدد ۾، حضور پـير سائـين پاڳاري جن "حر مجاهدن" جون خدمتون پيش ڪيون، ته هاڻي سنڌ جي گڏهن جي بـــڙ بنياد ختم ڪرڻ لاءِ اين.ايل.سيءَ جي ڊرائيورن جي مدد لاءِ جيڪڏهن ڪو سوڙن ۽ ڪتن وارو پير نٿو سندرو ساهي تـه ڪنهن نـه ڪنهن مير صاحب کي اڳتي وڌڻ گهرجي ۽ قومي خدمت بجا آڻڻ گهرجي.

قوت ارادي

"ماڻهن ۾ طاقت جي کوٽ نٿي ٿئي پر ارادي جي قوت جي ئي کوٽ ٿئي ٿي."

— وڪٽرهيوگو

پنجاب نئين سياٽپ جي گولا ۾

مسعود کدرپوش سان ڳالهه ٻولهه

آءِ. اي. رحمان

مسعود پيگ-وان، مسعود هاري، ۽ هاڻي عام طرح ”مسعود کدر پوش“ جي نالي سان سڃاپڻ وارو، پنجاب جو مشهور دانشور، سنڌ ۾ ڪجهه وقت اعليٰ عملدار رهي چڪو آهي.

کاڌيءَ جا ڪپڙا پائڻ وارو هي شخص ڪيتري وقت کان پاڪستان ۾ ماڻهن جي ”قدرتي ٻولين“ جي مڃتا لاءِ ڪم ڪندو رهيو آهي. هو ڄائي ڄم کان ويڙهاڪ رهيو آهي.

گذريل اڌ صديءَ کان وٺي هو ڪن نازڪ مسئلن تي ڳالهائيندو رهيو آهي ۽ ڪيترن ئي حاڪمن کي پنهنجيون صلاحون آڇيندو رهيو آهي. انهيءَ ڪري ڪيترائي ڀيرا سندس باري ۾ اها راءِ ڏني وئي آهي ته هو انهيءَ ڳالهه کان بنهه بيپرواهه آهي ته حڪومت ڪهڙيءَ نوعيت جي آهي. هن وقت هو وري به پنهنجيءَ مهم تي نڪتو آهي—۽ هن ڀيري سندس مقصد آهي پنجاب جي ٻوليءَ وارن حقن جي حفاظت.

ننڍي قد ۽ موڪريءَ ڇاتيءَ وارو، ايترو گهڻو ٿلهو ۽ متارو نه جيترو ڪجهه سال اڳ نظر ايندو هو، ٿلهن شيشن واريءَ عينڪ منجهان ٻار جهڙين اکين سان گهوريندڙ، کدر پوش، لاهور جي ڀاٽي گيٽ پاڙي ۾ ڄائو ۽ نپنو هو. آڪسفورڊ ۾ تعليم حاصل ڪرڻ ۽ ورهاڱي کان اڳ آءِ. سي. ايس. ۽ ورهاڱي کان پوءِ سي. ايس. پي. آفيسر ٿي رهڻ جي باوجود، هي اهوئي ڀاٽي گيٽ وارو نوجوان رهيو. تيز، بيباڪ ۽ کرو، پر تڏهن به نرمدليءَ جي ڪري آواز ڪڏهن به اوچو نه رکندو. ڪيترن سالن کان رٽائر ٿي، تمام محتاط رٽابنديءَ سان— جيڪا خوبي هرڪنهن سول سرونٽ ۾ هوندي آهي—آرام جي زندگي گذاري رهيو آهي. کيس ڪڏهن به اها پرواهه نه رهي آهي ته سندس باري ۾ ڇا پيو چيو وڃي يا هو پاڻ جيڪي ٻين لاءِ چوندو رهي ٿو تنهن جو اثر ڪهڙو ٿي رهيو آهي. پر ماڻهو ڪافي ڪجهه سندس باري ۾ هميشه چوندا رهن ٿا.

ڪجهه هفتا اڳ، کدر پوش لاهور جي ڪيترن ئي اهم ماڻهن کي هڪ هنڌ گڏ ڪيو، جن ۾ ميان ممتاز دولتانا، ڊاڪٽر مبشر حسن، مسٽر عبدالحفيظ ڪاردار، مسٽر فخر زمان، ملڪ امجد حسين، مسٽر عبدالله ملڪ شامل هئا. گڏجاڻيءَ ۾ پنجاب جي حقن جي نئين سر جوڙجڪ جو هڪ پٽرنامو منظور ڪيو ويو. انهيءَ پٽرنامي کي حامين ايتري اهميت نه ڏني آهي، جيتري مخالفن. اهو پٽرنامو هن ريت آهي:

”اسين هيٺ صحيحون ڪندڙ، ”پنجابي ٻوليءَ کي سندس جائز حيثيت ڏيڻ سان پاڪستان جي پنجابي ڳالهائڻ وارن جي ثقافتي وقار جي بحالي“ لاءِ، هيٺيون چارٽر منظور ڪريون ٿا:

” (۱) اسين سمجهون ٿا ته آزاديءَ واريءَ جدوجهد دوران خودمختياري حاصل ڪرڻ، انگريزن کان جند ڇڏائڻ ۽ ننڍي کنڊ جي مسلمانن لاءِ ڌار وطن ٺاهڻ وارا مسئلا ايڏا اهم بنجي ويا هئا جو ٻوليءَ ۽ ثقافت جهڙن بنيادي مسئلن کي جوڳي اهميت نه ملي سگهي.

” (۲) اسين سمجهون ٿا ته هندستان جي ٻين صوبن جيان، انگريزيءَ سان گڏ، پنجاب ۾ اتي جي ماڻهن جي ٻوليءَ کي سرڪاري ٻولي نه بنائي، انگريز حاڪمن پاران پنجابي ڳالهائڻ وارن کي سندن مادري ٻوليءَ جي مناسب استعمال واري حق کان محروم رکيو ويو، جنهن جي نتيجي ۾ پنجابي ٻولي هڪ صديءَ تائين تعليمي نصاب مان مڪمل طرح خارج ٿي وئي ۽ ان طرح سندن تعليمي ۽ ثقافتي ترقيءَ کي سخت ڌڪ لڳو: وڌي بي انصافي اها ڪئي وئي جو ڪين هڪ ڌاريءَ ٻوليءَ ۾ هلندڙ حڪومتي سرشتي ۽ عدالتن جي وچ ۾ ڇڏيو ويو، جنهن ڪري هو ٻوليءَ

جي رڪاوٽ سبب سرڪاري نوڪرين ۾ مناسب حصي رسيءَ ۽ سرڪاري سرپرستيءَ کان محروم رهجي ويا.

"(۳) اسين سمجهون ٿا ته ماڻهن جي ذهني ۽ ثقافتي صلاحيتن جي ترقيءَ بنا، جيڪا صرف اسان جي پنهنجيءَ ٻوليءَ کي هرسطح تي تعليمي ذريعي بنائڻ ۽ زندگيءَ جي هرشعبي ۾ ڪاروباري لهه وچڙ جي وسيلي بنائڻ سان ئي ممڪن ٿي سگهي ٿي، اسان جي ڪروڙين ماڻهن جي شخصيت اڻپوري رهندي ۽ پنجاب جو موجوده سماجي، ثقافتي گهوٽالو ختم ٿي نه سگهندو.

"(۴) اسين سمجهون ٿا ته ڪابه قوم پنهنجيءَ ٻوليءَ جي وسيلي بنا علم، سائنس ۽ ٽيڪنالاجيءَ ۾ ترقي نٿي ڪري سگهي، ۽ سندس سڃاڻپ جي بحالي، وقار ۽ ثقافتي سالميت ان کان سواءِ حاصل ٿي نٿي سگهي.

"اسين هن پڌرنامي تي صحيحون ڪندڙ، ٻين اهڙن سڀني ماڻهن سان گڏجي، جيڪي ماڻهن جي فطري ٻولين جي برتريءَ ۽ مڪمل واڌاري ۾ يقين رکن ٿا، پنهنجيءَ مقصد لاءِ دل جان سان جدوجهد ڪرڻ جو عهد ڪريون ٿا."

"هيرالڊ" سان انٽرويو ۾ مسعود کدر پوش پنهنجي تازي مقصد بابت ڳالهايو آهي....

* * *

سوال: اوهان کي هن خاص موقعي تي انهيءَ مهم هلائڻ لاءِ ڪهڙو سبب آهي؟

جواب: پاڪستان شديد ترين گهوٽالي جو شڪار آهي، ڇاڪاڻ ته پنجاب جا ماڻهو، جيڪي گهڻائيءَ ۾ آهن، پنهنجي پاڻ مان ويساهه وڃائي چڪا آهن، هو ماضيءَ ۾ هرڪنهن فاتح جو ساٿ ڏيئي هن ڌرتيءَ سان جيڪا غداري ڪري چڪا آهن، تنهن تي پاڻ کي ملامت ڪري رهيا آهن. هو پنهنجو پاڻ کي پٺيندي ٿڪجن ٿي ٿا. اهڙا ماڻهو ملڪي سالميت جي حفاظت ۽ قومي ترقيءَ کي اڳيرو ڪرڻ لاءِ پنهنجو ڪردار ڪهڙيءَ ريت ادا ڪري سگهن ٿا؟ پاڪستان جي مضبوطيءَ لاءِ بيحد ضروري آهي ته پنجاب جو عوام پنهنجي نئين سڃاڻپ حاصل ڪري. انهيءَ ڪري، اسان جيڪو سوال اٿاريو آهي سو انتهائي اهم آهي.

لارينس زائرنگ مون کي ٻڌايو هو ته "پاڪستان پنهنجيءَ سڃاڻپ جي گهوٽالي ۾ ورتل رهيو آهي. ماڻهن کي اها خبر ڪانهي ته هو ڪير آهن. اها صورتحال تباهيءَ ڏانهن ڳهلي سگهي ٿي"....

س: پڪ سان، يا صرف ان ڪري جو زائرنگ اها ڳالهه چئي آهي؟

ج: نه، آءٌ پنهنجي ورهين کان وٺي انهن خيالن جي ڪري سڃاتو وڃان ٿو. مون ۲۵ سال اڳ هڪ مضمون لکيو هو، جيڪو ڪيترين قومي اخبارن ۾ ڇپيو هو. مون ان ۾ چيو هو ته پاڪستان ۾ هڪ ئي ٻوليءَ کي مڙهڻ وارين ڪوششن جي ڪري قوميت لاءِ زبردست خطرو پيدا ٿي پيو آهي. ۱۹۶۱ع ۾ ٻولين جي هڪ ڪانفرنس ٿي هئي، جنهن ۾ سنڌي، پنجابي، بلوچي، پشتو ۽ براهوي ٻولين جا اديب شريڪ ٿيا هئا. ان ۾ مون به هڪ مقالو پڙهيو هو، جنهن ۾ مون پاڪستاني ٻولين کي هڪڙيءَ گڏيل "قومي ٻوليءَ" جي ماتحت رکي، علائقائي درجي ڏيڻ واري نظريي کي رد ڪيو هو. ان وقت آءٌ هڪ سينئر سول عملدار هوس. تڏهوڪي مالي وزير، شعيب، ايوب خان وٽ شڪايت ڪئي ته ڪانفرنس ۾ منهنجي تقرير 'تخريبي' هئي ۽ ان ڪري منهنجي خلاف قدم کنيو وڃي. ان تي منهنجي خلاف انڪوائري شروع ٿي، ۽ اها ذميداري جنرل ڪي. ايم. شيخ کي ڏني وئي. مون کليءَ تحقيقات جو مطالبو ڪيو، ڇاڪاڻ ته مون کي پڪ هئي ته ملڪي سالميت خلاف هن سازش ۾ حڪمران به ڌر هئا. حڪومت کليل تحقيقات واري خطري کان ڊنل هئي. معاملو رفع دفع ٿي ويو. ان کان پوءِ، گذريل سال، لاهور جي گروپ ۸۳ واري سيمينار ۾، مون پنجابيءَ کي سندس جائز حيثيت ڏيڻ وارو پنهنجو مطالبو وري دهرايو.

س: ائين نه ناهي ته پنجاب جي سڃاڻپ وارو نعرو نئين صوبن ۾ هليل تازيءَ هلچل جو رد عمل آهي؟

جواب: جي نه، ائين ڪونهي، جيتوڻيڪ انهيءَ هلچل جي واقعن جي ڪري سڃاڻپ وارو گهوٽالو وڌيڪ شدت سان

آيري سامهون آيو آهي.

س: جيتوڻيڪ اوهان پنهنجي چارٽر جي پهاڙي ۾ چيو آهي ته اوهين ماڻهن جي فطري ٻولين جي برتريءَ ۽ واڌاري ۾ يقين رکڻ وارن سان گڏجي ڪم ڪرڻ جو عهد ڪريو ٿا، جنهن مان ملڪ جي مختلف علائقن جي ماڻهن جي وچ ۾ مقصد جي هڪجهڙائيءَ جو اشارو ملي ٿو، پر ائين بهتر نه ٿئي ها ته اوهين ٻين صوبن جي نمائندن سان صلاح مشوري کان پوءِ هي عهدنامو جوڙيو ها؟

ج: اسين ٻين صوبن جي همخيال ماڻهن سان ملنداسين ۽ ساڻن صلاح مشورو ڪنداسين. پر هي معاملو اهڙو اهم هو جو ترت قدم ضروري ٿي پيو.

س: يا وري اوهين ايترو واضح ڪريو ها ته هي چارٽر ٻين صوبن ۾ هلندڙ مقامي هلچلن جي جواب ۾ نه آهي، ۽ اوهان پاڻ لاءِ جيڪي مطالبا ڪيا آهن، سي انهن لاءِ به چاهيو ٿا.

ج: اسين ائين ڪري رهيا آهيون. اسان پاڪستان ۾ ثقافتي گهوٽالي کي حل ڪرڻ لاءِ ستن نڪتن وارو فارمولو جوڙيو آهي. ان ۾ چيل آهي:

"مرڪزي حڪومت چٽيءَ طرح اعلان ڪري ته

" (١) هن کان پوءِ ملڪ جون سڀ ٻوليون 'قومي ٻوليون' ليکيون وينديون.

" (٢) هوءَ پاڪستان جي عوام جي ثقافتي آمنگن جو احترام ڪري ٿي ۽ مٿن ڪڏهن به ڪا غير ملڪي ٻولي نه مڙهيندي. پنجاب ۾ ريڊيو ۽ ٽيليويزن جون نشريات صوبائي ٻوليءَ ۾ هلايون وينديون، ۽ ساڳيءَ طرح ٻين صوبن ۾ به.

" (٣) مرڪزي توڙي صوبائي حڪومتون عالمي طور مڃيل اصولن موجب مادري ٻوليءَ کي تعليم جو ذريعو تسليم ڪنديون: ان کي فوري طور پرائمري سطح تي نافذ ڪنديون، ساڳئي وقت ان جي پڙهائي سيني ڪلاسن ۾ لازمي ڪئي ويندي ۽ اهڙيءَ طرح آخرڪار اعليٰ سطح تائين ان کي تعليمي ذريعي طور اختيار ڪيو ويندو.

" (٤) مادري زبان کي هر سطح تي تعليمي ذريعي طور رائج ڪرڻ تائين، اسڪولن ۽ ڪاليجن ۾ ليڪچر مادري ٻوليءَ ۾ لازمي طرح ڏنا ويندا، ۽ هرممڪن حد تائين مادري ٻوليءَ کي اظهار جو وسيلو بڻايو ويندو.

" (٥) چڙهائيءَ وارن امتحانن ۾ هر علائقي جي مادري ٻوليءَ کي لازمي مضمون طور رائج ڪيو ويندو، جنهن تي خاصيون مارڪون رکيل هونديون.

" (٦) صوبائي حڪومت ۾ عام ماڻهن سان واسطو رکڻ وارن سيني آفيسرن کي مقامي ٻوليءَ ۾ مهارت جو امتحان پاس ڪرڻو پوندو (اهو قاعدو انگريزن جي حڪومت ۾ به هو) ۽ عملدارن کي هدايت ڪئي ويندي ته اهي عوام سان سندن ٻوليءَ ۾ ڳالهائين.

" (٧) جيستائين مقامي ٻولين ۾ اخبارن جو ڪافي تعداد ڇپجڻ لڳي، تيستائين اڙدو اخبار وارن کي پابند ڪيو ويندو ته اهي اخبار جو چوٿون حصو مقامي ٻوليءَ ۾ شايع ڪن. ساڳئي وقت مقامي ٻولين ۾ اخبارن ۽ رسالن جي اشاعت لاءِ ڊڪليريشن بنا روڪ ڏنا ويندا."

س: اوهين چئو ٿا ته انگريزن ڄاڻي ٻجهي پنجاب جي سڃاڻپ سندس ٻوليءَ کي دٻائي ختم ڪئي، اهو انهن ڇو ڪيو؟

ج: جي ها. جڏهن انگريزن ننڍي کنڊ ۾ پنهنجي انتظامي دائري کي وڌايو ته هنن پارسيءَ جي جاءِ تي انگريزيءَ کي سرڪاري ٻولي بڻايو، ۽ ڪن علائقن ۾ مقامي ٻولين کي اسڪولن ۾ تعليمي ذريعي طور ۽ هيٺين عدالتن ۽ روينيو سرشتي ۾ ڪم ڪار جي ٻوليءَ طور رائج ڪيو. فقط پنجاب ۾ ائين نه ڪيو ويو. منهنجي خيال ۾، ان جو سبب هي هو ته جڏهن انگريز پنجاب لاءِ آخري جنگ لڙي رهيا هئا ته اهي ذري گهٽ هارائي رهيا هئا. اهي پنجابي سپاهين جي صلاحيتن کان تمام متاثر ٿيا، ۽ سوچيائون ته جيڪڏهن هتان هو پنهنجي فوج ڀرتي ڪندا ته ملڪ کي ضابطي ۾ رکي سگهندا. انهيءَ منصوبي تي عمل ڪرڻ کان اڳ پنجابي سپاهه جون پاڙون وڍڻ ضروري هو. سو، هڪ

ڀيرو سندن ٻوليءَ جون پاڙون وڍيون ويون ته پوءِ اهي بهترين پاڙي جا ٽٽون تيار ڪرڻ ۾ ڪامياب ٿي ويا. بيٺڪي راڄ ڪندڙ انگريز حاڪم صحيح ثابت ٿيا.

س: پر انگريزن سنڌ ۾ لڳ ڀڳ ساڳئي وقت ڌاري فتح ڪئي هئي، پوءِ سنڌ ۾ ڇو ڌار پاليسي اختيار ڪيائون؟

ج: سنڌ کي بمبئيءَ کان فوجون موڪلي فتح ڪيو ويو هو، ۽ پوءِ سنڌ کي بمبئي پرڳڻي سان ملايو ويو. اهي فرجون سنڌ تي مرهٽيءَ ٻوليءَ کي مڙهي نٿي سگهيون. ٻئي پاسي، پنجاب جا انتظامي عملدار يو-پيءَ ۽ دهليءَ کان آيا هئا. اهي اردو ڳالهائيندڙ هئا ۽ ان کي پنجاب تي مڙهي ڇڏيائون. روينيو جي رڪارڊ رکڻ جو سمورو سرشتو يو-پيءَ مان آندو ويو. انگريزن پنجاب لاءِ هڪ ڀيرو اردوءَ کي نصاب جي ٻولي ٺهرايو ته پوءِ ان کي پوريءَ طاقت سان عملي طرح نافذ ڪيائون. ڪيترا سال اردو جا ڪتاب مفت ورهايا ويا. استادن کي اردو ڳالهائيندڙ علائقن مان پنجاب آندو ويو. هڪ ڀيري مولانا حاليءَ ڌيان ڇڪايو ته يو-پيءَ ۾ اردو استادن جي کوٽ ٿي پئي آهي، ڇو ته انهن جو وڏو تعداد پنجاب لڏي ويو آهي.

س: ڪن ماڻهن جو چوڻ آهي ته پنجابيءَ کي سرڪاري درجو ان ڪري نه ڏنو ويو جو انگريزن جڏهن سکن کان حڪومت هٿ ڪئي هئي، تڏهن پنجابيءَ جي سرڪاري حيثيت ڪانه هئي.

جواب: بلڪل سچ. سک درٻار ۾ فارسيءَ کي عدالتي ٻوليءَ جو درجو حاصل هو. اها روايت ڪين ورثي ۾ ملي هئي ۽ هر شعبي ۾ ان تي عمل ٿي رهيو هو. پر تڏهن اسڪولن ۾ پارسيءَ ۽ عربيءَ سان گڏ پنجابي به پڙهائي ويندي هئي ۽ تعليم جو ذريعو پنجابي هئي. ليٽنر پنهنجي ڪتاب ”مقامي تعليم جي حالت“ ۾ لکيو آهي ته پنجاب ۾ تعليم جو سيڪڙو يورپ جيترو اوچو هو. جڏهن اردوءَ کي تعليم جو ذريعو بڻايو ويو ته هي صوبو جاهلن جي دنيا ۾ بدلجي ويو. تعليم جو اهو طريقو علم پکيڙڻ ۾ ناڪام ٿيو آهي.

س: پر اسان کي لاهور جي ڪن معزز لکندڙن ٻڌايو آهي ته اردوءَ پنجاب ۾ جنم ورتو هو ۽ ان ڪري اها هتي جي مقامي ٻولي آهي.

ج: اهڙن ماهرن جي ڪري وڏو مونجهارو پيدا ٿيو آهي. جڏهن اردوءَ کي روزگار حاصل ڪرڻ لاءِ لازمي ٺهرايو ويو، ۽ اردو ڄاڻڻ بنا ڪوبه ماڻهو استاد يا ڪلارڪ يا پٽيوالو بڻجي نٿي سگهيو، تڏهن ماڻهن ان کي مجبوريءَ طور قبول ڪيو. اقبال، ظفر علي خان ۽ فيض جهڙن وڏن قلمڪارن حاڪمن جي خوشنودي حاصل ڪرڻ لاءِ اردوءَ ۾ لکيو. تنهن کان سواءِ اردو هندستاني سياست ۾ هڪڙو مسئلو بڻجي وئي: هندن هنديءَ جو مطالبو ڪيو ۽ مسلمانن اردوءَ لاءِ ڏنڊو کنيو.

س: جيڪڏهن پنجابيءَ سان انگريزن زيادتي ڪئي ته پوءِ پاڪستان ٺهڻ کان پوءِ ان جي تلافي ڇو نه ڪئي وئي؟

ج: پاڪستان کان پوءِ، پاڪستان مسلم ليگ به انهن نعرن ۽ طريقن تي هلندي رهي، جيڪي آل انڊيا مسلم ليگ انگريزن جي وقت ۾ واضع ڪيا هئا.

س: پاڪستان جي شروعاتي حڪومتن ۽ حڪمران پارٽيءَ تي پنجاب جي گرفت مضبوط هئي. پوءِ پنجاب جي اڳواڻن پنهنجو ڪيس ڇو نه اڳتي وڌايو؟

ج: اڳواڻن واقعي ڪجهه به نه ڪيو. هڪڙي اڳوڻي اڳواڻ کان پڇيم ته اوهان ماڻهن پنجاب جي ثقافتي سڃاڻپ جو اونو ڇو نه رکيو، ته هن وراڻيو ته اسين قومي اڳواڻيءَ، يعني مهاجر اڳواڻيءَ اڳيان مجبور هئاسين، وغيره.

س: چيو وڃي ٿو ته پنجاب پنهنجيءَ زبان کي ڇڏي، اردوءَ کي ان ڪري پنهنجو ڪيو ته جيئن بنگالين جي ٻوليءَ بابت حق کي رد ڪري سگهجي، ۽ پڻ ٻين علائقن تي پنهنجي بالادستي قائم رکي سگهجي. اوهان جي ان باري ۾ ڇا راءِ آهي؟

ج: هيءَ ڳالهه صحيح آهي. هيءَ عوام جي مفادن کي قربان ڪرڻ واري وڏي بدمعاشي هئي. معاملو طئي ٿي وڃي ها، جيڪڏهن قائداعظم ڪجهه وقت جيئرو رهي ها.

هن اڙدوءَ لاءِ اهڙوئي فيصلو ڏنو هو، جهڙو نهروءَ هنديءَ کي هندستان جي سرڪاري ٻولي بڻائڻ جو نعرو هنيو هو. نهروءَ تي جڏهن ڏکڻ هندستان ۾ پٿر وسايا ويا، هن پنهنجو فيصلو واپس ورتو. قائد اعظم مارچ ١٩٤٨ع ۾ اڙدوءَ جي فائدي ۾ بيان ڏنو، پر بنگال جي عام راءِ جي مڪمل اندازي لڳائڻ کان اڳ ئي هو بيمار پئجي رهيو. جيڪڏهن هو جيئرو رهي ها ته ضرور بنگالين جي عام راءِ جو توڙ سوچي ها ۽ هڪ عملي سياستدان جي حيثيت سان پنهنجي فيصلي کي واپس وٺي ها.

س: ته پوءِ پنجاب جي اڳواڻن کي پنهنجي عوام سان وشواسگهاتي ڪرڻ لاءِ جوابدار ٺهرائڻ کپي.

ج: بلڪل.

س: پنجابي ٻوليءَ ۽ ثقافتي ورثي بابت ڪم ڪندڙ جماعتن ۽ تنظيمن بابت ڇا چوندؤ؟ اوهين پاڻ به پنجابي ادبي بورڊ جا چيئرمن رهي چڪا آهيو.

ج: ان ڳالهه کي ڇڏيو. گهڻيون جماعتون رڳو سرڪاري امدادون حاصل ڪرڻ لاءِ ٺهن ٿيون. سرڪار هميشه ليکڪن ۽ وڪوڙ پيدا ڪرڻ وارن جا منهن بند ڪرڻ لاءِ کين امدادون ڏيندي آهي. ڪي ماڻهو مون وٽ آيا ۽ درخواست ڪيائون ته آءٌ پنجابي ادبي بورڊ جي صدارت قبول ڪريان. مون اها قبول ڪندي اهو واضح ڪري ڇڏيو هو ته اهڙن ڪمن لاءِ مون وٽ وقت ڪونهي. مون کي جڏهن اهو تجربو ٿيو ته پنجن ڇهن سالن ۾ ڪو به ٺوس ڪم ٿي نه سگهيو هو، تڏهن بورڊ کي ڇڏي ڏنم.

س: هاڻي اوهان وٽ ڪهڙو حل آهي؟ اوهين ٽن ٻولين — مادري ٻولي، قومي (رابطي جي) ٻولي ۽ غير ملڪي ٻولي — واريءَ مشهور فارمولا جي وڪالت ڇو نٿا ڪريو؟

ج: جيتريون وٺو، اوتريون ٻوليون رکو. اڙدو کي به برقرار رکي سگهجي ٿو. اسين پنجن پيڙهين کان ان ۾ پڙهيا آهيون. ان ۾ اسان جو تمام گهڻو ادب آهي. پر رابطي جي ٻوليءَ جي ڪهڙي ضرورت آهي؟ پاڪستان جون سموريون ٻوليون قومي ٻوليون آهن. اسين پنهنجن اسڪولن ۾ (پنجاب ۾) پنجابيءَ سان گڏ سنڌي، پشتو ۽ بلوچي پڙهنداسين. ٻين صوبن ۾ به ائين ٿيندو. اسين سڀ هڪٻئي جون ٻوليون سمجهي سگهنداسين. رابطي جي ٻوليءَ وارو چڪر اجايو آهي. اِها رڳي دل وندرائڻ واري ڳالهه آهي.

س: اوهين پاڪستان کي رڳو گهڻ-ٻوليو ملڪ ٿا ڪوٺيو، يا اوهان جي خيال ۾ اهو گهڻ-قومي ملڪ آهي؟

ج: گهڻ ۾ ڇو پئجي. اسين هڪ قوم آهيون پاڪستاني قوم.

س: مون کي ياد ٿو اچي، اوهان هڪ پيري اڙدو ۾ نماز پڙهڻ جي مهم هلائي هئي.

ج: اها هڪ مصلحت هئي. گهڻو وقت اڳ اسان هڪ ننڍيءَ مسجد ۾ پنجابيءَ ۾ نماز پڙهڻ شروع ڪئي. پوءِ اسان فيصلو ڪيو ته وڏي موقعي لاءِ وڏيءَ مسجد ۾ وڃجي. پر منهنجن دوستن همت نه ٻڌي. انهن چيو ته اڙدو ۾ نماز پڙهڻ جي اجازت شايد ملي وڃي، پر پنجابيءَ ۾ نماز پڙهڻ سان مصيبت پيدا ٿي پوندي. سو، انهن جي ڳالهه مڃڻي پيئي.

س: پنجابيءَ کي عبادت ۽ مذهبي تعليم لاءِ استعمال ڪرڻ جي سلسلي ۾ پنهنجين ڪوششن بابت ڪجهه وڌيڪ ٻڌائيندا.

ج: آءٌ اسڪول ۽ ڪاليج وارن ڏينهن ۾ ملون سڏبو هوس، ڇاڪاڻ ته باقاعدگيءَ سان نمازون پڙهندو هوس. مون ٻارهن سالن تائين مولانا غلام مرشد جي درس قرآن مان فيض ورتو. ان دوران مون جڏهن قرآن شريف جي اها آيت پڙهي جنهن ۾ نبين کي تاڪيد ڪيل آهي ته ماڻهن ۾ خدا جو ڪلام سندن پنهنجيءَ ٻوليءَ ۾ پکيڙيو، تڏهن مون محسوس ڪيو ته اسان کي خدا جو ڪلام پنهنجيءَ ٻوليءَ ۾ پڙهڻ کپي، ان طرح اسين اهو چڱيءَ طرح سمجهي سگهنداسين. اهڙيءَ ريت اسان نماز پنجابيءَ ۾ پڙهڻ شروع ڪئي. اها منهنجي آڪسفورڊ وڃڻ کان اڳ جي ڳالهه آهي.

س: تڏهن ڄڻ ته ٻوليءَ جو معاملو اوهان جي ذهن ۾ نوجوانيءَ کان ئي موجود هو.

ج: ها. ان باري ۾ آءٌ ڪجهه وڌيڪ ٻڌائڻ گهران ٿو. منهنجو پيءُ ڊاڪٽر غلام جيلاني، جنهن کي ايراني دربار

پاران شمس الاطباء جو خطاب مليو هو ۽ هو دربار توڙي تهران ۾ انگريزي سفارتخاني جو سرڪاري ڊاڪٽر هو، سو لاهور ۾ سرجن رحيم ۽ ڊاڪٽر پولانات سان گڏ اڙدو ۾ ڊاڪٽري پڙهيو هو. هن اڙدو ۾ طب تي انڪل ۱۰ هزار صفحا لکيا آهن. مثال طور، سندس ڪتاب ”مخزن الاطباء“ (۲ جلد) جا ۲۴ ايڊيشن شايع ٿيا آهن. تنهن کان سواءِ هن اڙدو ۾ ”ميٽريا ميڊيڪا“ به لکي آهي. ان دور ۾ ماڻهو اڃا پنهنجن ثقافتي قدرن لاءِ جدوجهد ڪري رهيا هئا. بدقسمتيءَ سان، سر سيد احمد خان سائنسي علم اڙدو ۾ پڙهڻ جي مخالفت ڪئي ۽ انگريزن انگريزيءَ کي تعليمي ذريعي طور نافذ ڪري ڇڏيو. سو اوهين چئي سگهو ٿا ته اهو منهنجو پيدائشي مسئلو آهي. جڏهن آءٌ بمبئيءَ ۾ آءِ-سي-ايس- آفيسر بڻيس ته اتي مرهٽي ٻولي سکئي پيم. جڏهن سنڌ ويس ته اتي سنڌي سکيس. جڏهن منهنجو واسطو پيلن سان پيو ته ڪين پنهنجين قبائلي روايتن ۽ ٻوليءَ تي فخر ڪرڻ جي تلقين ڪرڻ سان منجهن سجاڳي پيدا ڪيم. سچ ته آءٌ اسانجين يونيورسٽين ۾ ڪنهن به غيرملڪي ٻوليءَ کي تعليمي ذريعو بڻائڻ کي ڪفر جي برابر ٿو سمجهان.

س: اوهان کي شايد ڪنهن سرائڪي ٻوليءَ بابت به لکيو هو.

ج: مون جواب ڏنو هو ته سرائڪي يا پونوهاري ٻولين کي عوام جون ٻوليون تسليم ڪرڻ ۾ اسان کي ڪو به اعتراض ڪونهي. اسين ڪنهن به مقامي ٻوليءَ جي خلاف نه آهيون.

س: اوهان جي گروپ رڳو اهو چيو آهي ته هو پنهنجي چارٽر لاءِ جدوجهد ڪندا. پر اوهان ان لاءِ ڪا تنظيم ڇو نه ٺاهي آهي؟

ج: اسين ٺاهينداسين. اسين هينئر نئي ”پنجاب فورم“ ٺاهڻ جي رٿابندي ڪري رهيا آهيون. اسين ٻين صوبن جي ماڻهن سان به صلاح ڪنداسين. پر اول ماڻهن کي اهو سمجهائڻو آهي ته اهي جيستائين پنهنجيءَ سڃاڻپ کي بحال نه ڪندا، تيستائين مڪمل طرح ترقي نه ڪري سگهندا ۽ نه ئي حب الوطنيءَ جون تقاضائون پوريون ڪري سگهندا. ڪين اهو به سمجهڻ کپي ته سندن فطري ٻولين جو استعمال ڪين پنهنجي ماضيءَ، ڏرتيءَ، پنهنجيءَ تاريخ ۽ پنهنجي لوڪ ورثي سان ڳنڍڻ جو وسيلو آهي. پاڪستان کي انهيءَ ئي طريقي سان بچائي سگهجي ٿو، ۽ انهيءَ ئي طريقي سان پاڪستان کي مضبوط ۽ ماڻائتو بڻائي سگهجي ٿو.

[”هيرالڊ“، ڪراچي، جولاءِ ۱۹۸۴ع، جي ٿورن سان.]

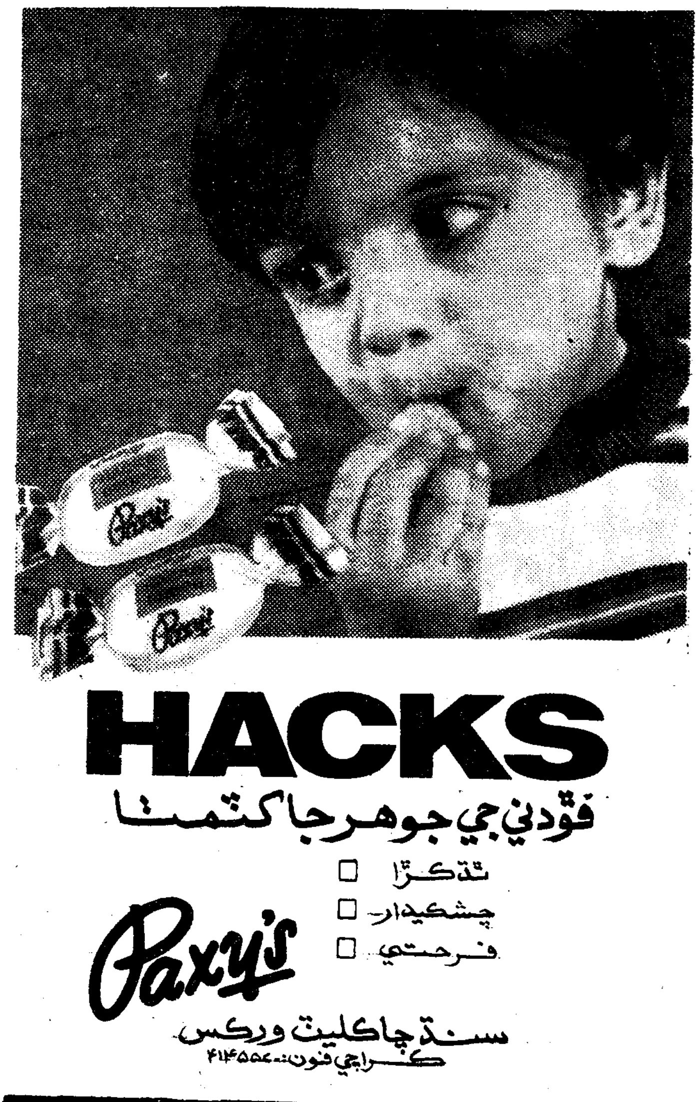

سياسي اذيتن جا اثر

[روزانه "مسلم" اسلام آباد، ٢٥-مئي ١٩٨٤ع، ترجمو: قاٿي ورتل]

سياسي اذيت جي تاريخ ايتري ئي پراڻي آهي، جيتري خود سياست. هزارين سال اڳ سياسي مخالفن کي سڌو ڪرڻ لاءِ "اذيت خانا" جوڙيا ويا هئا، ۽ اڄ به انهن جو وجود ملي ٿو، البت ڪجهه بدليل شڪل ۾. تمام جديد ٽيڪنالاجي پراڻي زماني جي اذيتن وارن طريقن کي گهڻو بدلائي ڇڏيو آهي، جنهن سان اذيتن جو شڪار ٿيندڙ انسان جسماني توڙي نفسياتي طور بيحد متاثر ٿين ٿا. نيٺ آهي ذهني ۽ جسماني طرح دائمي مريض بڻجيو وڃن، ۽ عام طرح سندن مڪمل صحتيابيءَ جا امڪان نٿا رهن.

هن سال مارچ ۾، اولهه جرمنيءَ جي شهر ڪونڪسٽن ۾، يورپ جي مختلف ملڪن ۾ رهندڙ ائمنسٽي انٽرنيشنل جي ڊاڪٽرن، نفسيات جي ماهرن سماجي ڪارڪنن جو هڪڙو سيمينار ٿيو هو، جنهن ۾ "اذيت پوڳيل مريضن جي علاج جي طبي ۽ نفسياتي پاسن" تي مختلف مسئلا ويچاريا ويا.

دنيا جي اٽڪل ٢٨ ملڪن جي ٤ هزار ماهر ڊاڪٽرن ننڍا ننڍا ٽولا ٺاهي اذيتن پوڳيل ماڻهن جي علاج لاءِ ڪم شروع ڪيو آهي، جن جو چوڻ آهي ته "رواجي دوائون هنن ماڻهن لاءِ رڳو ٿورڙيءَ حد تائين مددگار ٿي سگهن ٿيون، ۽ بس."

اذيتي مريضن ۾ ٿيندڙ واڌ کي ڏسي، يورپي ملڪن جي مجاهد ڊاڪٽرن پنهنجين اسپتالن سان گڏ "علاج جا خاص مرڪز" کوليا ۽ اذيت ڏنل مريضن جو مخصوص علاج ڪيو.

هڪ ماهر ڊاڪٽر سيمينار ۾ ٻڌايو ته سندن پاران قائم ڪيل "خاص اسپتالون" به هنن مريضن کي اصل حالت ۾ آڻڻ ۾ ناڪام ٿيون آهن، ڇو ته اهڙا ماڻهو پنهنجو دڪدائڪ ۽ ڏيچاريندڙ ماضي وساري نٿا سگهن. گهڻن ته ٻنهه بي ضرور علاج سان به عجب رد عمل ڏيکاريو آهي. مثال طور ڪن مريضن کي جڏهن وهنجارڻ لاءِ پاڻي ۾ لاٿو ويو ته هنن ڪيهاٽ وٺي ڪيا، ڇڻ ته ڪين اونڌي منهن پاڻيءَ ۾ ٽنگيو ويو هو. اونڌي منهن پاڻيءَ ۾ ٽنگڻ جي سزا لاطيني آمريڪا ۾ عام آهي.

ڪن کي وري بجليءَ جا جهٽڪا رسايا ويا ۽ هنن ان عذاب کي پوريءَ سگهه سان برداشت ڪيو، ڇو ته ان قسم جي اذيت اڳي ئي ڪاٽي چڪا هئا. ڪن سرنج (سئي) ڏسي وٺي دانهون ڪيون. گهڻن ته علاج کي "اذيت گهرن" ڏانهن واپسي سمجهيو. ڏندن جي علاج تي انهن مريضن اهڙو تاثر ڏنو، ڄڻ کين ڏندن ۾ بجليءَ جا جهٽڪا هنيا ويا هئا. ڪن مريضن ڊاڪٽر جي موجودگيءَ تي ئي وٺي دانهون ڪيون، جنهن مان پتو پوي ٿو ته انهن کي ڊاڪٽرن جي موجودگيءَ ۾ اذيتون ڏنيون ويون هيون.

سخت زخمي قيدين کي سزا دوران ڪاڏو پيتو انهيءَ حالت ۾ ئي ڏنو ويندو هو ته، جيئن اهي باقي رهيل سزا به اتي ئي ڀوڳڻ جهڙا ٿين.

ذڪر ڪيل سيمينار ۾ ماهرن راءِ هئي ته قيد ڀوڳيي آيلن جي ذهني توازن کي بحال ڪرڻ تمام ڏکيو ڪم ٿئي ٿو، ڇو ته نه رڳو سندن هڏ گڏ ڀڄي ٿا پون، سڌ نڪريو پون، اندر جا ڦٽ ناسور بڻجيو پون، بلڪ ڊپ، دهشت، پريشانيون، رت جو دٻاءُ، دائمي مٿي جو سور، آنڊن وغيره جون بيماريون کين دائمي طور پنهنجيءَ گرفت ۾ آڻيو ڇڏين.

انهن حالتن کان پوءِ اهي سخت چيڙاڪ ٿيو پون ۽ ڪن جو حافظو جيل اندر ئي ختم ٿيو وڃي. اهي ايترا ته اڪيلا ٿيو وڃن جو نه پنهنجن دوستن کي سڃاڻي سگهن ۽ نه ئي مٽن مائٽن کي. انهن جي کوجنا ۽ علاج ڪندڙ ٽراپي گروپن جيڪي رپورٽون جوڙيون آهن، انهن سڀني ۾ هڪجهڙا تاثرات ملن ٿا. ١٣٥ ڄڻن جي ڪيل تپاس مان، جن کي ڦٽڪا لڳل هئا، معلوم ٿيو ته پاهٺ ڄڻا ذهني

طور وڌيءَ حد تائين مفلوج ٿي چڪا هئا. هر ٽئين قيديءَ جي خاص عضون کي چچريل ڏنو ويو، ۽ هر ٻئي قيديءَ کي بجليءَ جا شاڪ لڳل هئا. رپورٽن مان اهو پڻ پتو پيو ته مريضن مان اٺ سيڪڙي کي بدن تي ڏنپ ڏنل هئا. ٽيهه سيڪڙي جي هٿن پيرن جون ترريون ٽڪيل هيون. ڪين مانيءَ ۽ پاڻيءَ کان محروم رکيو ويو هو. ڪين اڪيليءَ ڪوٺڙيءَ ۾ بند ڪري نفسياتي اذيتون ڏنيون ويون هيون. گهڻو ڪري قيدين کي مجبور ڪيو ويندو هو ته هو ٻين قيدين کي سزائون ملندي ڏسن.

اهي ۽ انهن جهڙا عذاب ٽيئنءَ دنيا جي ملڪن ۾ عام جام هلن پيا. مثال طور، ڪجهه هفتا اڳ ترڪيءَ جي عورتن پنهنجن پٽن ۽ مڙسن بابت دهشتناڪ خبرون اولهه جرمن ٽي-ويءَ کي ٻڌايون، جن کي ممڪ (انقره) جيل ۾ عذاب ڏنا ويا هئا. انهن قيدين سياسي اذيتن ۽ جيل اندر غير انساني سلوڪ خلاف مظاهرا ڪيا هئا. لڳو ٿي پئي ته سندن بچڻ جو آسرو ڪونه هو، جو ته عورتن زار و قطار روئندي دانهون ٿي ڪيون ته اسانجن مڙسن، پٽن يا ڀائرن کي گهٽ ۾ گهٽ هاڻي آرام سان مرڻ ڏنو وڃي ۽ هاڻي مرڻ گهڙيءَ تائين ٿڪا نه هنيا وڃن.“

سياسي قيدين سان غير انساني ۽ وحشي سلوڪ خلاف اها ڪا هڪڙي هڙتال ڪانه هئي. ڪئين ڀيرا اهڙا مظاهرا ٿي چڪا آهن. ١٩٨٣ءَ ۾ ٢٩ ڏينهن تائين هڙتال ڪئي وئي. فوجي راج دوران ٧٠ سياسي قيدي مري چڪا آهن.

پاڪ- ڀارت ننڍي کنڊ ۾ مغلن جا اذيت گهر قلعن ۾ نهيل هئا. انگريزن پنهنجي راج دوران انهن کي هندوستانين ۽ مسلمان ويڙهاڪن خلاف ڀرپور نموني استعمال ڪيو. اهي اڄ تائين قائم آهن.

هڪ ٻيو مثال يوناني شاعر، سياستدان ۽ قوم پرست ”اليڪوس“ جو آهي، جنهن کي ڦاسيءَ جي سزا ٻڌائي، پنجن سالن تائين جيل ۾ اڪيلو بند رکيو ويو. جنهن دوران ڪيس ڪيترا ڀيرا ڦاسيءَ جي تختي تي ٻهاري وري موٽائي ڪوليءَ ۾ بند ڪيو ٿي ويو. جڏهن سرڪار ڪيس ان طرح پاڳل ڪرڻ ۾ ناڪام ٿي وئي، تڏهن پاڙيتو قاتل گهرائي ڪيس قتل ڪرايو ويو.

”ائمنسٽي انٽرنيشنل“ جون چوڻ آهي ته ڪيترن ئي ٻين ملڪن ۾ هزارين قيدي جيلن ۾ عذاب ڀوڳي رهيا آهن، خاص ڪري لاطيني آمريڪا جي ملڪن ۾، جتي يا ته ٽارچر ۾ يا وري ٻڪن ۾ پاهه تي اهي دم ڏيو ڇڏين. بادشاهي راج وارن ڏينهن ۾ ايران ۾ به موت جي شرح تمام وڌي هئي.

ٻيو هڪڙو مثال يوراگوئي ملڪ جو آهي، جتي قيدي مرڻ کان وڌيڪ ڏکوئيندڙ عذاب ڀوڳين ٿا، جو ته اهي زندگيءَ جا باقي ڏهاڙا جسماني ۽ ذهني طور معذور گذاريو وڃن.

هفتيوار ڊائري

نوان نوٽ

اسٽيٽ بئنڪ آف پاڪستان ٥٠٠ رپين جا نوان نوٽ جاري ڪري رهي آهي. ان بعد ايندڙ جون تائين ١٠٠٠ رپين وارا نوٽ به ڪڍيا ويندا. حڪومت ٻن رپين وارا نوٽ به جاري ڪري رهي آهي، جنهن جي ڊزائين تيار ٿي وئي آهي.

اسٽيٽ بئنڪ هڪ رپئي واري نوٽ تي ٽن مهينن لاءِ پابندي وڌي آهي، ۽ ان جي جاءِ تي هڪ رپئي وارا سڪا جاري ڪرڻ جي هدايت ڪئي آهي. اهو فيصلو ان ڪري ڪيو ويو آهي جو ماڻهو شادين ۽ دعوتن ۾ هڪ رپئي وارن نوٽن جا هار ٺاهين ٿا ۽ ان ڪري گهڻو پئسو ڪافي وقت روڪجيو وڃي. (ن.و.ڪ:٢)

آمريڪي چونڊون

آمريڪا جي ڊيموڪريٽڪ پارٽيءَ عام چونڊن لاءِ نائب صدر جي عهدي تي مسز جيرالڊين فيرارو کي اميدوار نامزد ڪيو آهي. اها پهرين عورت آهي، جا ڪا هن عهدي لاءِ چونڊ وڙهندي. ٤٨ سالن جمار جي فيرارو جو تعلق نيويارڪ شهر سان آهي. (هـ.ڪ:٢١)

ڪراچي پريس ڪلب جون چونڊون

عبدالحميد ڇاپرا کي پنجون ڀيرو ڪراچي پريس ڪلب جو صدر چونڊيو ويو آهي. مجاهد بريلوي ٻيو ڀيرو سيڪريٽري چونڊيو آهي.
(هه.ڪ:٢١)

انعام

سرڪار فيصلو ڪيو آهي ته انهن ماڻهن کي ٥٠ هزار رپيا انعام ڏنو ويندو، جيڪي بدنام ترين ڌاڙيلن جي گرفتاريءَ لاءِ قانون تي عمل ڪرائيندڙ ادارن يا مقامي عملدارن جي مدد ڪندا. ٻين ڌاڙيلن کي پڪڙائڻ تي ١٠ هزار رپيا ڏيڻ جي آڇ ڪئي وئي آهي.
(جس.ڪ:٢٣)

شهر ڇڏڻ جو حڪم

پاڪستان جي سرحد صوبي جي گاديءَ واري شهر پشاور مان افغاني ڇاپي مارن کي نڪري وڃڻ جو حڪم ڏنو ويو آهي، ڇاڪاڻ ته انهن ۾ افغانستان حڪومت جي ايجنٽن جي موجودگيءَ جو شڪ به آهي. پشاور شهر ۾ ٣ لک افغان پناهگير رهن ٿا.
(هه.ڪ:٣١)

سنڌ ۽ ماٿر تهذيب

ڀارت جي وزير اعظم مسز اندرا گانڌيءَ، پنهنجي رهائشگاهه تي، سر مارٽيمر ويلر جي ڪتاب "سنڌو ماٿريءَ جون تهذيبون" جي مهورت جي رسم ادا ڪندي، دانشورن ۽ مورخن سان ڳالهائيندي چيو ته قديم آثار اسان کي پنهنجي ماضيءَ کي سمجهڻ ۾ مدد ڏين ٿا ۽ ان سان حال ۽ مستقبل لاءِ واٽ ڏيهي ٿي. ڪتاب ۾ سنڌو ماٿر جي تهذيب بابت گهڻن يورپي ۽ ايشيائي عالمن جا مقالا آهن. (هه.ڪ:٣١)

ڪراچي يونيورسٽيءَ ۾

ڪراچي يونيورسٽيءَ جي هاسٽلن تي اهڙن ماڻهن جو وڏو تعداد قبضو ڪري ويٺو آهي، جيڪو شاگرد نه آهي ۽ شهر ۾ مختلف ڌنڌا ڪندڙ آهي. هاسٽلن ۾ هن وقت ٨ سؤ ٩٠ شاگردن جي رهڻ جي گنجائش آهي. يونيورسٽيءَ ۾ هن وقت ١٠ هزار شاگرد پڙهي رهيا آهن، جنهن موجب گهٽ ۾ گهٽ اڍائي-ٽن هزار ڇٽن جي رهڻ جي جڳهه هئڻ کپي. اهڙن شاگردن جو به وڏو تعداد موجود آهي، جيڪو بنا الاٽمينٽ جي هاسٽلن جا ڪمرا والاري ويٺو آهي. هاسٽل جي في جيتوڻيڪ تمام گهٽ آهي، پر تمام ٿورا شاگرد اها ادا ڪن ٿا ۽ گذريل ڪيترن سالن کان شاگردن پاران هاسٽل جي في نه ڏيڻ ڪري اها بقايا هاڻي ٻن لکن رپين کان به مٿي ٿي وئي آهي. يونيورسٽي جي سينئر استادن جي نگرانيءَ ۾ پوليس جيڪا ڪارروائي ڪئي آهي، تنهن دوران ١٥٠ اهڙن ماڻهن کي هاسٽلن مان ڪڍيو ويو آهي، جيڪي غير قانوني طرح قبضو ڪري ويٺا هئا، ۽ اڃا وڌيڪ ماڻهو بيدخل ٿيڻ جي اميد آهي.

ڪراچي يونيورسٽيءَ ۾ ٢٨- جولاءِ تي ٿيل فائرنگ جي ڪري ٻئي ڏينهن هر طرف خوف ۽ هراس هو، شاگردن جي حاضري تمام گهٽ هئي، شاگردن جي هڪ گروپ ڪلاسن جو بائڪاٽ ڪيو، ۽ انهيءَ ڪري ڪجهه امتحان نه ٿي سگهيا. فائرنگ شاگردن جي هڪ گروهه ڪئي، ۽ وائس چانسلر پولس کي مدد لاءِ گهرايو. هڪ هٿيار بند گروهه شاگردن جي يونين آفيس جي فرنيچر ۽ رڪارڊ کي باهه ڏني، ۽ پوءِ هاسٽل جا دروازا بند ڪري، مورچيبندي ڪئي. پوليس هاسٽلن کي گهيرو ڪري، غير قانوني نموني قبضو ڪندڙن جي تلاشي ورتي ۽ ٥٠ کان وڌيڪ ماڻهن کي بيدخل ۽ ٢٠ ماڻهن کي گرفتار ڪيو. ڪن ڪمرن مان چوري ڪيل سامان هٿ آيو- جهڙوڪ موٽرسائڪلون، ڪارن جي انجڻين جا پرزا، ڪارن جون ڇاپيون، وغيره.
(جس - ڪ :٣٠)

اولمپڪ رانديون

لاس اينجلس (آمريڪا) ۾ ٽيويهيون اولمپڪ رانديون ٢٩-جولاءِ تي گهنٽين ۽ ٺڪاڪن جي آوازن سان شروع ٿيون. هوا ۾ رنگارنگ ڦوڪڻا ۽ ڪبوتر اڏايا ويا. هڪڙي جهاز هوا ۾ دونهين سان ٻليڪار جو لفظ ٺاهيو. افتتاحي تقريب کي ٩٢ هزار ٥سؤ ٢٠ تماشائين ڏٺو. سڄيءَ دنيا ۾ اڍائي ارب ماڻهن انهيءَ تقريب کي ٽيليويزن تي ڏٺو- يعني دنيا جي اڌ آبادي.

روس هن مرتبي اولمپڪ رانديون جو بائڪاٽ ڪيو آهي. سندس ١٤ ساٿي ملڪن

۽ انهن راندين ۾ شرڪت نہ ڪئي آهي. انهن کي ڇڏيندي، دنيا جي ١٤٠ ملڪن حصو ورتو آهي. آمريڪي صدر رونالڊ ريگن اولمپڪ راندين جو افتتاح ڪيو. انهيءَ موقعي تي زبردست حفاظتي بندوبست ڪيا ويا آهن. افتتاحي تقريب تي ٥ لک ڊالر خرچ ٿيا. اها رقم پهرين اولمپڪ راندين تي ٿيل خرچ جيتري آهي. چين ١٩٥٢ع کان پوءِ پهريون ڀيرو اولمپڪ راندين ۾ حصو ورتو آهي. اسٽيڊيم ۾ لبيا جو جهنڊو بہ جهولي رهيو هو، جڏهن راندين شروع ٿيڻ کان صرف ڪلاڪ اڳ شريڪ نہ ٿيڻ جو فيصلو ڪيو هو: ڇاڪاڻ تہ ان جي ٽن صحافين کي آمريڪا ويزا ڏيڻ کان انڪار ڪيو هو.

آمريڪا جي ١٩٦٠ واري اولمپڪ راندين ۾ ڊيڪاٿلن چئمپين، ريفر جانسن، اولمپڪ مشعل روشن ڪئي.

(جس - ڪ: ٣٠)

ماڙيوالا گذاري ويو

سنڌ جو مشهور ۽ منفرد اديب ۽ تاريخدان پروفيسر ڇيتن ماڙيوالا بمبئيءَ ۾ پرلوڪ پڌاري ويو. هن سنڌ جي تاريخ تي، ۽ خاص ڪري انگريزي دور تي، تمام قيمتي تحقيق ڪئي هئي ۽ ان ڏس ۾ سندس ڪيترائي مقالا ۽ ڪتاب ڇپجي چڪا آهن. تازو انسٽيٽيوٽ آف سنڌالاجيءَ "سندس ڪتاب "سنڌ جي تجارتي تاريخ" شايع ڪئي آهي. (هـ-ر)

ڦاسي

ڏاڙي ۽ ڦر جي وارداتن جي ڏوهن ۾، شريف گڏائي امان الله، ڏاڙي بخش گوپانگ ۽ ملڪ آزاد کي ٢٥- جولاءِ ١٩٨٤ع تي ڪراچي سينٽرل جيل ۾ ڦاسي ڏني وئي.

(ج-ڪ: ٢٦)

ريلوي پوليس

ريلوي پوليس جي انسپيڪٽر جنرل ٻڌايو آهي تہ ريل ۾ سفر ڪندڙ مسافرن جي سلامتيءَ لاءِ ريلوي پوليس کي چين جي ٺهيل خودڪار رائفلن سان ليس ڪيو پيو وڃي ۽ گشتي پوليس ۾ پڻ اضافو ڪيو پيو وڃي. هن اهو پڻ ٻڌايو تہ ريلن ۾ ڏوهہ ڪرڻوارن خلاف حدود آرڊيننس هيٺ ڪاروائي ڪئي ويندي.

(ن-و-ڪ: ١)

چام ساقي بغاوت ڪيس مان آزاد

ڪراچي: اسپيشل ملٽري ڪورٽ چام ساقيءَ کي فوج خلاف ماڻهن کي ڀڙڪائڻ، نظريہ پاڪستان خلاف نفرت پکيڙڻ، غير قانوني مواد ورهائڻ ۽ ٻين اهڙين سرگرمين هيٺ هلندڙ ڪيس مان آزاد ڪري ڇڏيو آهي.

چام ساقيءَ واري انهيءَ مشهور ڪيس جي ٻين جوابدارن مرحوم نذير عباسيءَ، شبير شر، بدر ابڙي، ڪمال وارثي، سهيل سانگيءَ، امرلال، پروفيسر جمال نقويءَ کي بہ ساڳيءَ ڪورٽ آزاد ڪري ڇڏيو آهي.

اهو مقدمو ١٨ مهينا اسپيشل ملٽري ڪورٽ ۾ هلايو ويو. چام ساقيءَ پاران شاهديءَ لاءِ ٢ سو ڄڻن جا نالا ڏنا ويا هئا، جن ۾ سياستدان، صحافي، وڪيل ۽ ٻيا معزز ماڻهو شامل هئا. انهن مان چاليهن کان وڌيڪ ماڻهو مقدمي ۾ پيش ٿيا، جن ۾ ولي خان، مس بينظير ڀٽو، غوث بخش بزنجو ۽ ٻيا شامل آهن.

ڪراچيءَ جي ڪشمير روڊ واري ڪي-ايم-سي- ڪامپليڪس ۾ قائم ڪيل اسپيشل ملٽري ڪورٽ پاران ٦ مهينا مقدمو هلائڻ بعد، گذريل فيبروريءَ ۾ ان جو فيصلو محفوظ رکيو ويو هو. انهيءَ دوران نذير عباسي پوليس جي تحويل ۾ مري ويو هو.

ڪورٽ پاران ٩ ڄڻن کي آزاد ڪرڻ بعد، سنڌ سرڪار جي حڪم سان ڪين ٽن مهينن لاءِ وري نظربند ڪيو ويو آهي.

(ع-ح: ٣٠)

ننڍڙو قيدي آزاد

ايم-آر-ڊيءَ جي پروڪي سال واريءَ هلچل دوران گرفتاري پيش ڪندڙ ننڍي ۾ ننڍيءَ عمر جي قيدي موهن جماليءَ کي تازو آزاد ڪيو ويو. هو ١٣ سالن جو آهي ۽ بلوچستان مان هلي شهدادڪوٽ مان گرفتاري ڏني هئائين. هو نائين ڪلاس جو شاگرد آهي. ڪيس ۾ مهينا اڳ هڪ سال قيد، ١٠ هزار رپيا ڏنڊ ۽ ١٠ ڦٽڪن جي سزا ٻڌائي وئي هئي. هو ١٠ مهينا جيل ۾ رهيو. (ا-ڪ: ١٢)

— ڏسو صفحو ٢٧ —

سماجي معاهدو يا سياسي حقن جا اصول

اصل فرينچ زبان ۾ [redacted] قسط ٥١

جيءَ جي. رؤسو - انگريزيءَ مان ترجمو، غلام حيد رچنو ۽ محمد ابراهيم جويو

گروشيس ۽ ٻين ڪي غلامداريءَ جو نام نهاد حق جنگ تي پڻ مبني نظر اچي ٿو. هنن جو خيال آهي ته فاتح کي مفتوح جي مارڻ جو حق آهي، تنهنڪري جيڪڏهن مفتوح چاهي، ته پنهنجي آزاديءَ جي عيوض پنهنجي فاتح ڪان پنهنجو جيئدان خريدي سگهي ٿو؛ ۽ هيءُ معاهدو انهيءَ بنياد تي قانوني طور پڻ وڌيڪ درست آهي، ڇو ته آن ۾ ٻنهي ڌرين کي فائدو آهي!

پر ظاهر آهي ته مفتوح جي مارڻ جو هيءُ فرض ڪيل حق جنگ جي حالت ۾ به هرگز ڪنهن کي حاصل نٿو ٿئي. انسان هڪٻئي جا سڀاويڪ دشمن نه آهن، ڇاڪاڻ ته هو اصلوڪيءَ پنهنجي فطري حالت ۾ ايتري قدر پنهنجي پنهنجي جاءِ تي خود اختيار ۽ آزاد هئا، جو منجهن ڪي به اهڙا شخصي يا ذاتي لاڳاپا قائم ٿيل نه هئا، جو منجهن امن جي يا جنگ جي صورتحال موجود به ٿي سگهجي ها. جنگ ماڻهن جي ذاتي تعلقات جو نه پر شين جي سلسلي جو معاملو آهي. انسانن ۾ جنگ سندن سڌن سادن ذاتي يا شخصي تعلقات سبب نه پر شين جي سلسلي ۾ سندن مفادي لاڳاپن جي ڪري پيدا ٿئي ٿي. انهيءَ ڪري ڪابه شخصي يا ذاتي جنگ، يا هڪ ماڻهوءَ جي ٻئي ماڻهوءَ سان جنگ، سندن آن اوائلي فطري حالت ۾ ته ممڪن ڪانه هئي، جنهن ۾ منجهن، يعني سندن زندگين ۾، دائمي ملڪيت جو ڪو سرشتو ئي ڪونه هو، ۽ نه سندن پوءِ جي آن سماجي حالت ۾ ئي ممڪن آهي، جتي سندن هر ڳالهه قانون جي زير حڪم هلڻ شروع ٿئي ٿي ۽ ۽ هلي ٿي.

انفرادي جهيڙا جهڳڙا ۽ مقابلا اهڙا فعل نه آهن، جن کي جنگ سڏجي. باقي رهيون آهي 'خانگي' يا نجي لڙايون، جهڙيون فرانس جي بادشاهه، لوئي نائين، جي خواهش مطابق شروع ٿيون هيون ۽ هن جي ئي عائد ڪيل "خدائي عهد نامي" (١) جي ڪري بند ٿيون هيون، سي ته جاگيرداري نظام جون ئي مصيبتون هيون، ۽ رهنديون، جو دنيا جو هڪ بيحد واهيات نظام آهي ۽ جو فطرت جي سمورن حقن ۽ سيني قانونن جو دشمن ۽ هر قسم جي نيڪ ۽ مفيد انساني سياست جو ضد آهي.

انهيءَ ڪري، جنگ انسان ۽ انسان جي لاڳاپن جو نه، پر حڪومت ۽ حڪومت جي لاڳاپن جو نالو آهي؛ جنهن ۾ افراد فقط اتفاق سان هڪٻئي جا دشمن ٿين ٿا، ۽ سي به انسانن جي حيثيت ۾ نه ۽ نه وري شهرين جي حيثيت ۾، بلڪ محض سپاهين جي حيثيت ۾؛ ۽ نه ئي وري خالص پنهنجي وطن جي رهواسين جي حيثيت ۾، پر آن جي بچاءَ ڪندڙن جي حيثيت ۾. مطلب ته هڪڙيءَ حڪومت جي دشمن ٻي حڪومت ئي ٿي سگهي ٿي ۽ نه ماڻهو؛ ڇو ته فطري طور علحده علحده شين ۾ ڪوبه حقيقي ناتو قائم ٿي ئي نٿو سگهي.

ازانسواءِ، هيءُ اصول هر زماني جي تسليم ٿيل قاعدن ۽ سمورين سڌريل قومن جي مستقل طور طريقن جي عين مطابق آهي ته جنگ جي اعلان جو چتاءُ حڪومت ڪان وڌيڪ رعيت جي فائدي لاءِ هوندو آهي. هڪ غير ملڪي، پوءِ آهو بادشاهه هجي توڙي قوم ياڪوبه شخص، ڪنهن حڪومت جي خلاف جنگ جي اعلان ڪان سواءِ آن جي رعيت کي ڦري يا قتل ڪري، ته آهو 'دشمن' نه چئبو، ڌاڙيل چئبو. پر خود جنگ ۾ به عادل بادشاهه دشمن جي ملڪ ۾ آنهن سمورين شين تي قابض ٿيڻ جي باوجود جي مملڪت جي ملڪيت هجن ٿيون، عام ماڻهن جي جان ۽ مال جو احترام ڪري ٿو: هو آنهن حقن جو احترام ڪري ٿو، جن تي خود سندس پنهنجن حقن جو بنياد قائم آهي. جڏهن جنگ جو مقصد مخالف مملڪت جو خاتمو آهي، تڏهن ٻيءَ ڌرکي آن جي دفاع ڪندڙن جي قتل ڪرڻ، مارڻ، جو حق فقط تيستائين آهي جيستائين

هـن جي هٿن ۾ هٿيار آهن؛ مگر جڏهن هٿيار ڦٽي ڪري آهي آڻ مڃين ۽ وڌيڪ دشمن يا دشمنن جو هٿيو ٺهيا نه رهن، تڏهن هنن جي حيثيت ڦري، عام انسانن جهڙي ٿي پوي ٿي. پوءِ ڪنهن به شخص لاءِ انهن جو رت وهائڻ جائز نه آهي. بعضي ته اهين به ممڪن آهي ته ڪنهن هڪڙي ماڻهوءَ جي مارڻ کان سواءِ ئي مملڪت جو خاتمو عمل ۾ اچي وڃي؛ ۽ جنگ سان يا فتح سان انهيءَ حق کان سواءِ ٻيو ڪو به حق حاصل ڪونه ٿو ٿئي، جو جنگ جي مقصد لاءِ ضروري آهي. هي آهي اصول ته واقعي نه آهن، جي گروٽيس ۽ هن جي هم خيال دوستن قائم ڪيا آهن: هيءُ جنگ يا فتح جي حق جو اصول شاعرن جي سند تي به نه، پر سڌو سنئون فطري حقيقتن ۽ عقل تي ٻڌل آهي. در اصل ”سڀ کان ڏاڍي جو حق“ ئي فتح جي حق جو بنياد آهي. هائي، جيڪڏهن جنگ فاتح کي مفتوحن جي مارڻ جو، انهن کي قتل ڪرڻ جو، حق نٿي ڏئي، ته انهن کي غلام بنائڻ جي حق جو آهو ’حق‘ بنياد ڪيئن ٿـو ٿجي سگهي، جنهن جو پنهنجو ڪو وجود نه هجي! ڪنهن کي به دشمن کي مارڻ جو حق ڪونهي، سواءِ ان حالت جي، جو ان کي غلام بنائڻ هن لاءِ نا ممڪن هجي: انهيءَ ڪري دشمن کي غلام بنائڻ جو حق ان جي مارڻ جـي حق مان پيدا نٿو ٿئي. تنهنڪري ان کي پنهنجي آزاديءَ جي عـوض پنهنجي جيئدان وٺڻ يا جان خريد ڪرڻ تي مجبور ڪرڻ، جنهن تي فاتح کـي ڪوبه حق نه آهي، سراسـر بي انصافيءَ وارو سودو آهي. زندگيءَ ۽ موت جو حق غلاميءَ جي حق تي ۽ غلاميءَ جو زندگيءَ ۽ موت جي حق تي بيهارڻ ـــ سوچ جو هيءُ هڪ بيسود ۽ بي بنياد چڪر آهي، جنهن مان ڪو به معقول نتيجو نٿو نڪري سگهي.

جيڪڏهن اهين فاتح لاءِ مفتوح کي مارڻ جو هيءُ بيحد حق اهين تسليم به ڪريون، ته به منهنجو خيال آهي ته اهڙن غلامن تي، جي جنگ ۾ گرفتار ٿين ٿا، يا ڪنهن سڄيءَ مفتوح قوم تي پنهنجي ڪنهن فاتح آقا جي فرمانبرداري فقط ايستائين ئي واجب ٿئي ٿي جيستائين هو فرمانبرداريءَ تـي مجبور هجن ٿا ـــ ڇو تـه جيئدان جو عوض يا جان جي قيمت انهن دائمي غلاميءَ جي صورت ۾ وصول ڪرڻ سان، فاتـح پنهنجي غلام تي ڪو احسان نٿو ڪري. هو ته غلام کي بيسود ماري ڇڏڻ بدران پاڻ اهڙيءَ طرح لاڳيتو ماري ٿو، جنهن ۾ ڪيس پنهنجو ذاتي فائدو نظر ٿو اچي. تنهنڪري فاتح، بجاءِ ان جي، جو مفتوح جي مٿان پنهنجي زور کـان بالاتر ٻيو ڪو اختيار يا حق قائم ڪري وڃي، هنن ٻنهي جي وچ ۾ ته اهائي ساڳـي جنگ جي ضورت قائم رهـي ٿي! ڇو ته ٻنهي جو پاڻ ۾ تعلق وري به ان ئي باهمي جنگ جي موجودگيءَ جو قائم رهڻ ٿو! ۽ ”جنگ جي حق“ جي اهڙي لاڳيتي ۽ جـاري رهندڙ استعمال جي مقابل ٻنهي جـي وچ ۾ ڪـو صلحنامو ممڪن ئي ڪونهي. هـڪ قسم جو راڏاويد يا سمجهوتو برابر عمل ۾ اچي ٿو، پر ان راڏاويد يا سمجهوتي سان ٻنهي جي وچ ۾ جنگ جي صورت ختم ڪانه ٿـي ٿئي؛ آهـو سمجهوتو يا راڏاويد تـه پاڻ ترين ۾ جنگ جي قائم هجڻ جي علامت آهي.

مطلب ته اهين هن مسئلي کي جنهن به نقطي نظر کان ڏسنداسين، ته غلامداريءَ جو حق اسان کي باطل نظر ايندو؛ ۽ اهو فقط انهيءَ ڪري نه ته آهو ناجائز آهي پر انهيءَ ڪري به ته آهو فضول ۽ بي معني آهي. غلام ۽ حـق به لفظ آهن، جي هڪٻئي جا ضـد آهن، ۽ هڪٻئي جـا رقيب پڻ ـــ ڇو ته جتي انهن مان هڪڙو موجود هوندو، اتـي ٻئي جو وجود ناممڪن آهي. آهي. ساڳيءَ طرح، هڪ شخص جو ڪنهن ٻئي شخص يا قوم کي ائين چوڻ هرطرح ۽ هر حالت ۾ بيوقوفي ئي ٿيندي ته ”آءٌ توهان سـان هـڪ سمجهوتو ٿو ڪريان، جـو پوريءَ طرح توهان لاءِ نقصانڪار آهي ۽ مون لاءِ فائديمند آهي؛ ۽ ان جي پابندي جيئن آءٌ چاهينـدس تيئن ۽ جيستائين آءٌ چاهيندس تيستائين ڪندس، پر توهان کي ان جي پابندي منهنجي مرضيءَ موجب ڪرڻي پوندي!“

نوٽ

(۱) فرانس جي بادشاهه لوئي ناٿين

سنڌ جي نئين بجيٽ

"هدايت" جو مبصر

سنڌ سرڪار جي مالي وزير جناب جاويد سلطان جپانواني، سنڌ جي نئين مالي سال ۸۵-۱۹۸۴ع لاءِ ۰۰۰۰۰ ملين رپين جي کوٽ واري بجيٽ پيش ڪندي، ان کي متوازن ڪونيو آهي، ۽ ٻڌايو آهي ته ان ۾ ڪوبه نئون ٽيڪس نه لڳايو ويو آهي. هن ٻڌايو ته کوٽ واري رقم وفاقي سرڪار کان ملڻ واريءَ مدد سان پوري ڪئي ويندي.

بجيٽ تي نظر وجهڻ سان معلوم ٿئي ٿو ته گذريل ڇهن سالن ۾ روپئيو حاصل ڪرڻ جا وسيلا ڪافي حد تائين گهٽيا آهن، جن ۾ ايڪسائيز ڊيوٽي، تفريحي ٽيڪس وغيره شامل آهن. سال ۸۴-۱۹۸۳ع جي بجيٽ ۱۰۵۴۳۳ ملين رپيا هئي، ۽ نظرثاني ٿيل بجيٽ ۹۱۰۶۲۷ ملين رپيا هئي. ان جي نسبت ۾ ۸۵-۱۹۸۴ع واري بجيٽ ۱۲۷۷۹۹۲۶ ملين رپين جي آهي. ان مان ڏسجي ٿو ته نئين سال واري غير ترقياتي بجيٽ گذريل سال کان تمام ٿوري وڌيل آهي، جنهن ۾ امن امان قائم ڪرڻ ۽ بدامنيءَ کي منهن ڏيڻ لاءِ گهڻي رقم رکيل آهي. ان موجب پوليس تي وڏ ۾ وڏ خرچ ڪيو ويندو. ساڳئي وقت، ساليانى ترقياتي پروگرام جهڙي اهم ڪم لاءِ تمام ٿورا پئسا رکيا ويا آهن. ساليانى ترقياتي پروگرام لاءِ جملي ۱۵۳۳۶۴ ملين رپيا رکيا ويا آهن. حساب موجب في ڪس خرچ ۶۶۶۷

رپيا ٿئي ٿو، جيڪو دنيا جي هر اقتصادي ۽ سماجي ماپ کان تمام گهٽ آهي.

وزير صاحب پنهنجي تقرير ۾ فرمايو ته ڪي اهڙيون ترقياتي رٿائون آهن، جيڪي مرڪزي سرڪار پوريون ڪندي ۽ انهن لاءِ هوءَ وڌيڪ ناڻو مهيا ڪندي. پر ڪيس اول اهو معلوم ڪرڻ کپي ها ته گذريل سال مرڪزي سرڪار سنڌ صوبي کي ڇا ڏنو هو.

ترقياتي پروگرام ۾ چيو ويو آهي ته ليفٽ بئنڪ آئوٽ فال ڊرين مرڪزي سرڪار عالمي ترقياتي بئنڪ جي مدد سان ٺهرائيندي. حقيقت ۾ اهو هلندڙ پروگرام جو حصو آهي ۽ مرڪزي سرڪار جو ڪو نئون پروگرام نه آهي. هتي هي سوال ڪري سگهجي ٿو ته ڪوٽڙي سرفيس ڊرينج، روهڙي سائوٿ، دادو نارٿ ۽ رائيٽ بئنڪ آئوٽ فال ڊرين جو هن منصوبي ۾ ڪهڙو ذڪر ڪيو آهي؟ هن پروگرام ۾ اهو به چيو ويو آهي ته سنڌو درياهه تي ٺٽي ۽ ٺل جو ڪم شروع ڪرايو ويندو. پر جنهن بنياد تي اسان کي معلوم آهي، اڃا پي. سي. ون فارم تيار نه آهن ۽ اهڙيءَ حالت ۾ هن پل جي هلندڙ مالي سال اندر مڪمل ٿيڻ جا امڪان نظر نٿا اچن.

وزير صاحب جي تقرير توڙي بجيٽ سان لاڳاپيل انگن اکرن مان ڏسجي ٿو ته

۸۴-۱۹۸۳ع واري سال ۾ ڪابه وڏي اسڪيم پوري نه ٿي سگهي. مثال طور، ايم. ايس بند، ٽورو برانچ جي وچ ۾ ڊرين، سوندا آئوٽ فال ڊرين، نارا ڪئنال جي کاٻي ڪپ واري لفٽ اريگيشن جي اسڪيم، وغيره.

وڏي زيادتي تعليم جي شعبي سان ٿي آهي. ۸۴-۱۹۸۳ع دوران ترقياتي پروگرام ۾ تعليم لاءِ رکيل پئسا خرچ نه ڪيا ويا ۽ سڄي سال ۾ ڪوبه نئون پرائمري اسڪول نه کوليو ويو. رکيل پئسا ڪتب اچڻ کان سواءِ واپس ٿي ويا، ۽ انهن جو ڪجهه حصو ۸۳-۱۹۸۲ع واري سال ۾ کوليل اسڪولن جي استادن کي پگهار ۾ ڏنو ويو.

هلندڙ سال جي پروگرام ۾ پرائمري ۽ سيڪنڊري اسڪولن جي داخلا جو انگ ۸۲ هزار مقرر ڪيو ويو آهي، جڏهن ته ۲۲ لک ٻار اڃا گهر ۾ ويٺل آهن.

سماجي معاهدو

(۱۲۲۶ع کان ۱۲۷۰ع تائين) پنهنجن اميرن جي خانگي لڙاين کي ختم ڪرڻ لاءِ والين ڏينهن جي عارضي صلح جو حڪم ڪيو هو، جنهن کي هن "خدائي عهدنامي" جو نالو ڏنو هو.

پرائمري ۽ سيڪنڊري اسڪولن ۾ هجڻ ڪري تعليم کان محروم آهن.

ساڳيءَ طرح صحت ۽ دوائن لاءِ رکيل رقم پڻ ٢ ڪروڙ آدم لاءِ بنهه ناڪافي آهي. في ماڻهو خرچ ٣ رپيا ٨٠ پئسا بيهي ٿو، جيڪو خود ٻڌائي ٿو ته صحت کي ڪيتري اهميت ڏني وئي آهي.

ڪراچي ٽرانسپورٽ ڪارپوريشن به سنڌ سرڪار جي خزاني تي ڏاوڻ وڌي ويٺي آهي. ڪارپوريشن کي هن سال ٥٥ ملين رپيا ڏنا ڪيا ويا آهن، ۽ ان سان گڏ ڪراچي شهر لاءِ ٩٠ نيون بسون رکيون ويون آهن، جڏهن ته باقي ٻين ٻارهن ضلعن لاءِ صرف ١٩ بسون رکيون ويون آهن.

١٩٨٢-٨٣ع دوران جيڪي مسجد-اسڪول کوليا ويا، سي ٻن جماعتن وارا ۽ ٻن جماعتن پڙهڻ کان پوءِ شاگرد ڪيڏانهن ويندا، تن لاءِ ڪجهه به نه ٻڌايو ويو آهي.

مٿي پيش ڪيل تمام مختصر جائزي مان اندازو لڳائي سگهجي ٿو ته بجيٽ جو ساليانو ترقياتي پروگرام عام ماڻهن ۽ خاص ڪري ڳوٺاڻن لاءِ ڪا به ترقيءَ جهڙي ڳالهه کڻي نه آيو آهي.

وزير صاحب اهين به فرمايو آهي ته ترقياتي پروگرام ۾ ڪراچيءَ کي وڏ ۾ وڏ ترجيح ڏني ويندي. اسين سنڌ جي ڪنهن به حصي کي ترقي وٺائڻ ۾ ارها نه آهيون، پر ترقيءَ جو مطلب مجموعي ترقي آهي، ۽ ان ۾ ترجيح جي لائق اهي ئي حصا هوندا آهن، جتي ترقيءَ جهڙي ڪا شيءِ اڳي موجود نه هوندي آهي، يا مناسبت آهر گهٽ هوندي آهي. افسوس جو سنڌ جي نئين بجيٽ ۾ اهو قومي ۽ اجتماعي نقطه نظر نه رکيو ويو آهي.

مالي وزير عوام کي اهو به ٻڌايو آهي ته سنڌ سرڪار مرڪزي سرڪار وٽ تمام گهڻي قرضي آهي ۽ ڪافي پئسو قرض لاهڻ تي خرچ ٿئي ٿو. انهيءَ سلسلي ۾ اسان جي صوبائي حڪومت کي گهرجي ته

(١) صوبائي آمدنيءَ کي وڌائڻ لاءِ سيل ٽيڪس، ڪسٽم ڊيوٽي ۽ صوبي جا ٻيا سڀ ٽيڪس وفاقي حڪومت کان واپس ورتا وڃن، ڪسٽم ڊيوٽيءَ مان پورو حصو حاصل ڪيو وڃي. وفاقي سرڪار وٽان صوبي جي معرفت ٿيندڙ روانگي واپار تي ورتل محصول جو وڏو حصو صوبي کي ملڻ گهرجي، جنهن ۾ چانورن جو روانگي محصول گهٽيءَ حد تائين شامل آهي. شهري آبادين کي جيڪي فائدا ۽ ڇوٽ مليل آهن، سي صوبي جي ٻهراڙين کي به ملڻ گهرجن. ٻهراڙين ۾ پيئڻ جي پاڻيءَ، اسپتالن، رستن ۽ ٽرانسپورٽ جون سهولتون وڌ کان وڌ مهيا ڪيون وڃن.

(٢) ڪراچيءَ جي وڌندڙ آباديءَ واري شهر کي آبي کان ٻاهر وڌائڻ، ڏينهيءَ کي ڦوڪڻي مرڻ جي برابر آهي. پاڻيءَ، ٻارڻ، صفائيءَ، علاج، ٽرانسپورٽ، تعليم ۽ روزگار جا مسئلا ڏينهون ڏينهن وڌيڪ منجهندا وڃن. تنهن ڪري نوان صنعتي شهر ۽ مرڪز اڏيا وڃن ۽ ٻهراڙين ۾ زرعي صنعتون هنيون وڃن ته جئين وڏن شهرن تان آباديءَ جو بار گهٽ ٿئي.

(٣) سنڌ مان نڪرندڙ تيل جي آمدنيءَ مان وفاقي سرڪار وٽان پنهنجو حقي حصو حاصل ڪيو وڃي.

(٤) تعليم، ۽ خاص ڪري پرائمري تعليم کي وڌائڻ ۽ سڌارڻ لاءِ وڌ ۾ وڌ رقمون رکيون وڃن ۽ هڪ بدران ٻه ڊائريڪٽوريٽ رکيا وڃن.

(٥) وفاقي سرڪار پاران سنڌ کي ڏنل پويان قرض سڀ معاف ڪيا وڃن.

ڊائري-

سزائون

حيدرآباد: سرسري فوجي عدالت، راوت ۽ گلشن ڏاڙيلن کي ٣-٣ سال سخت پورهئي سان ٽيپ، ٢٠-٢٠ هزار رپيا ڏنڊ ۽ ١٥-١٥ ڦٽڪن جي سزا ٻڌائي آهي. (هه-ڪ: ٣١)

حيدرآباد: سرسري فوجي عدالت ڏاڙي جي ڏوهه ۾ عثمان ولد ڏني بخش، هرجي ولد مصري ۽ بصريي ولد رمون پيل کي ٣-٣ سال ٽيپ، ٣٠-٣٠ هزار رپين ڏنڊ ۽ ١٥-١٥ ڦٽڪن جي سزا ٻڌائي آهي. (جس-ڪ: ٣٠)

سزائون

حيدرآباد جي سرسري فوجي عدالت ٻن ڄڻن، ميرل ولد مارو بوزدار ۽ بهادر ولد مبارڪ جتوئي ۽ کي ٣-٣ سال پورهئي سان ٽيپ، ١٠-١٠ ٽڪن ۽ ٥٠-٥٠ هزار رپين ڏنڊ جي ٻڌائي آهي. پوليس کين ان وقت گرفتار ڪيو، جڏهن هو ديهه سيال ضلعي دادو ۾ ڌاڙي جي ارادي سان گڏ ٿيل هئا.

(ج س-ڪ: ٢٦)

سرسري فوجي عدالت سانگهڙ ڇهن ڄڻن هر هڪ شولال، انو بوزدار، کنڊو بوزدار ۽ پياري بوزدار کي ٣-٣ سال پورهئي سان ٽيپ ٢٠-٢٠ هزار رپين ۽ ١٥-١٥ ٽڪن جي سزا ڏني آهي. سندن ڏوهه هو ته ٽنڊي آدم وٽ بس ۽ پڪ اپ جي مسافرن کي ڦريو هو.

سرسري ملٽري ڪورٽ ڇهن ڄڻن هر هڪ شمون، قربان، رمضان ۽ حسين کي ڪاري موري ۽ تي ڌاڙي جي ارادي سان ٻيهڻ ۽ پوليس پارٽي ۽ تي فائرنگ ڪرڻ جي ڏوهه ۾ ٣-٣ سال پورهئي سان ٽيپ، ٥٠-٥٠ هزار رپيا ڏنڊ ۽ ١٥-١٥ ٽڪن جي سزا ڏني آهي. (ج-ڪ: ٢٥)

نوابشاهه، دادو، حيدرآباد ۽ سانگهڙ جي فوجي عدالتن ٢٨ ڏوهارين کي مجموعي طرح ٧٢ سال پورهئي سان ٽيپ، ٢٤٥ ٽڪن ۽ ٨ لک ٥٧ هزار رپين ڏنڊ جون سزائون ڏنيون آهن.

نوابشاهه جي فوجي عدالت جيل مان قيدين جي ڀڄي وڃڻ تي ستن ڄڻن کي سزا ٻڌائي آهي: جيل جي اسسٽنٽ سپرنٽينڊنٽ غلام نبي ميمڻ کي ٣ سال پورهئي سان ٽيپ، ٢ لک رپيا ڏنڊ ۽ ١٥ ٽڪا، نائڪ صاحب خان کي ٣ سال پورهئي سان ٽيپ، ٥٠ هزار رپيا ڏنڊ ۽ ١٥ ٽڪا، سپاهي نياز محمد کي ٣ سال پورهئي سان ٽيپ، ٥٠ هزار رپيا ڏنڊ ۽ ١٥ ٽڪا، سپاهي جمعي خان کي ٣ سال پورهئي سان ٽيپ ۽ ١٠ هزار رپيا ڏنڊ، ۽ سپاهين غلام شبير، حشمت علي ۽ عبدالله مان هر هڪ کي هڪ سال پورهئي سان ٽيپ ۽ ١٠ هزار رپيا ڏنڊ جي سزا جو حڪم ٻڌايو ويو.

جيل جي ڀڄي ويل سپرنٽينڊنٽ خلاف غير حاضري ۾ مقدمو هلايو ويندو.

واضح رهي ته ١- جون ١٩٨٤ع تي پنج ڏوهاري، هر هڪ اياز حسين زرداري، فياض حسين زرداري، گلشير مشوري، غلام عباس چانڊيو ۽ صدرالدين شاهه، نوابشاهه ڊسٽرڪٽ جيل مان ڀڄي ويا هئا، ۽ فوجي ٽوڙي سول عملدارن جي تحقيقات مان ثابت ٿيو ته ان باري ۾ جيل جي عملي غفلت ڪئي آهي.

دادو جي سرسري فوجي عدالت دادن ولد محمد موسيٰ پنڊ کي هڪ جلوس جي اڳواڻي ڪرڻ ۽ ڊسٽرڪٽ جيل کي ٽوڙي قيدين کي آزاد ڪرڻ جي ڏوهه ۾ هڪ لک رپيا ڏنڊ، ٣ سال پورهئي سان ٽيپ ۽ ١٥ ٽڪن جي سزا ڏني آهي. (ن-و-ڪ: ١)

بقايا: ايڊيٽوريل

آبادي ۽ جي واڌاري عالمي خطري کي منهن ڏيڻ لاءِ پاڪستان کي پنهنجي ۽ رٿابندي ۾ آڻندي لاءِ انهن سخاوتن جي تلافي به ڪرڻي پوندي، جيڪي هن کان اڳ ڪن مفروضن جي ڪري ٿيندڙيون رهيون آهن. لکين ٻهاري هتي گهرائي آباد ڪيا ويا آهن، ۽ اڃا به ڪجهه لک هتي آڻ جا ويچار آهن. ٽيهه لک افغان پناهگير اسان مهمان ڪيا آهن، جن شهريت جي حق نه هوندي به ملڪ جي مختلف حصن ۾ ملڪيتون وٺي پاڻ کي آباد ڪرڻ شروع ڪيو آهي، ۽ جن لاءِ سرڪار انديشو ظاهر ڪيو آهي ته منجهن غير ملڪي ايجنٽ به ٿي سگهن ٿا. ملڪ ۾ نشيدارن شين ۽ غير قانوني هٿيارن جو ڦهلاءُ به هڪ ڌار مسئلو بڻجي ويو آهي.

اسان جي گذارش آهي ته ملڪ ۾ آبادي ۽ ۽ رٿابندي ۽ جي مسئلي تي هاڻي جوابداري ۽ وارو ويچار ڪيو وڃي، ۽ ان ۾ ملڪ جي حقي شهرين لاءِ پيداواري وسيلن جي ڪالفت بابت، بنيادي اصلاح ڪئي وڃي. ـــ ش.ا.ح

ناانصافي جو ڏکو هٿ

اخبارن ۾ تازو آيل ڪن خبرن مان معلوم ٿئي ٿو تہ انهن بستين ۽ ڳوٺن کي جيڪي ڪراچي شهر جي وڌڻ جي ڪري سڌريل ۽ اڏيل تجارتي مرڪزن ۽ رهائشي ڪالونين جي وچ ۾ اچي ويا آهن، تن کي اتان لڏائي ۽ انهن کي ٻاهر شهر کان پري ڪٿي آباد ڪيو ويندو، ۽ انهن هنڌن تي نوان مرڪز، تجارتي آرڪيڊ ۽ رهائشي ڪالونيون ٺاهي، نون آباد ٿيندڙ ماڻهن کي ورسايو ويندو ۽ انهيءَ ريت هڪڙي غريب ٽولي جي قيمت تي هڪ نئون امير ٽولو آباد ڪيو ويندو.

اهڙين خبرن جي پڙهڻ سان هر انسان اهو سمجهي سگهندو تہ بي انصافيءَ جو هٿ ڪيترو نہ ڏکو آهي، ۽ اهي ماڻهو جيڪي انهيءَ هٿ جو استعمال ڪرڻ گهرن ٿا، سي ڪيڏا نہ بيڊپا ۽ ڪيڏا نہ بيخوف آهن!

هڪڙيءَ سنئين سڌيءَ ڳالهہ جي باري ۾ ماڻهن کي بي گهر ڪرڻ، انهن جي مال ۽ ملڪيتن تي ناجائز قبضو ڪرڻ ۽ انهن جي روزگار جي وسيلن ۽ انهن جي گذران جي طريقن تي پنهنجو هٿ ڦيرائڻ ۽ ان طرح هڪ نئون ورسايل طبقو تيار ڪرڻ، اهي سڀ ڳالهيون هنن بي انصاف ماڻهن جي لاءِ ڄڻ تہ هڪڙو وندر جو ڪم آهي ۽ ماڻهو اهو ڪم ايڏيءَ آسانيءَ سان ڪرڻ گهرن ٿا جو شايد پنهنجي ناشتي ڪرڻ ۾ بہ کين تڪليف ڪرڻي پوندي هوندي.

اها ڳالهہ هرڪو ڄاڻي ٿو تہ هن قسم جا ڳوٺ يا آباديون پنهنجو پاڻ منتقل ٿي شهرن ۾ ڪونہ ويئون آهن، پر پاڻ شهرن جي آباديءَ انهن کي پنهنجي وچ ۾ آندو آهي. ان طرح هڪڙي گنديءَ گهٽيءَ سان لڳولڳ هڪڙو سهڻو روڊ ٺهي رهيو آهي ۽ هڪڙي اونداهيءَ ڀونگيءَ ڀرسان هڪ روشن ۽ شاندار بنگلو ٺهي رهيو آهي. هڪڙيءَ ڪالونيءَ ۾ اسپتال، اسڪول شاپنگ سينٽر ۽ ورڪشاپ ٺهي رهيا آهن تہ انهن جي ڀرسان، لڳو لڳ، هڪڙي طبقي جي سڀني سهولتن جي باري ۾ اهو سوچيو ٿو وڃي تہ انهن کي هتان لڏي وڃڻ کپي تہ جيئن انهن هنڌن تي جديد اڏاوتون ڪري سگهن ۽ جيئن اهي ماڻهو جيڪي اڳيئي شهري سهولتن کان محروم هئا، سي هميشہ لاءِ انهن سهولتن کان محروم رهن.

هڪڙي ڳالهہ چاهي ڏکهن هٿن وارا، بي انصاف ماڻهو ڪرڻ نٿا گهرن يا ٻڌائڻ نٿا گهرن، سا اها آهي تہ اهي ماڻهو اتان جا اصلوڪا ۽ پراڻا ماڻهو آهن. انهن ماڻهن نون آباد ٿيڻ وارن جي محلن، بنگلن ۽ روڊن توڙي ڪارخانن جي اڏڻ ۾ تمام وڏو پورهيو ڪيو آهي، ۽ اڄ تائين ڪندا رهيا آهن. هي مقامي ماڻهو جيڪي صدين کان آباد آهن، سي انهيءَ ڳالهہ جو هرڪو حق رکن ٿا تہ پنهنجن گهرن ۾ رهن ۽ حڪومتن کان اهو حق حاصل ڪن تہ هنن کي بہ اهي سڀ سهولتون ملن، جيڪي ٻين کي ۽ نون آباد ٿيندڙن کي ڏنيون ٿيون وڃن. جيڪي ضرورتون هي اصلوڪا رهاڪو گهرن ٿا، سي نوان آباد ٿيندڙ ماڻهو بہ گهرن ٿا، پوءِ آخر ڪهڙو سبب آهي جنهن ڪري هڪڙن ماڻهن کي ٻين ماڻهن تي ترجيح ڏني ٿي وڃي؟

آخر اهي ڪهڙا سبب آهن جن جي ڪري کين دربدر ڪري انهن کي ۽ دنيا کي اهو ڏيکاريو ٿو وڃي تہ ڪراچي ۾ يا سنڌ جي ٻين وڏن شهرن ۾ سنڌ جا اصلوڪا ماڻهو ڪنهن بہ وسائي ۽ ورسائي نٿا سگهجن.

”هدايت“ جي صفحن جي مهربانيءَ سان اها ڳالهہ واضع ڪرڻ مناسب ٿيندي تہ سنڌ جي اندر ماڻهوءَ کي ماڻهوءَ سان ويڙهائڻ، طبقن کي پيدا ڪرڻ، هڪڙن کي دربدر ڪري ٻين کي خوش ڪرڻ. انصاف تي ٻڌل ڪنهن بہ نظام جو اهو فرض آهي تہ بي انصاف ماڻهن جي بد ارادن جو ڪو بلو ڪيو وڃي ۽ شهرن جي گهيري آيل ڳوٺن کي جائز حق سهولتون ڏنيون وڃن.

— مدثر حيات، حيدرآباد

صبح دور ناهي

اڃا رات آهي، ڪٿي آ سويرو؟
اڃا دور منزل، اڃا دور ڏيرو!

اڃا آدمي، آدميءَ تي مسلط، اڃا پنڌ انسانيت جو پرڀرو.
سمئي ٻڌي رڙ ڏي اڃا روهه ڀر ۾، پنهل جو اڃا ڪو نه پسجي ٿو پيرو.
نڪنهن منهن تي ڏسجي ٿي رونق صبح جي، اڃا رات ڪاري ۽ گهرو انڌيرو.
لکين لاڏليون ٿيون وڪامن هٽن تي، اڃا عصمتون هٽ لٽي ٿو لٽيرو.
'عمر' پي اڪيچار ۽ 'ساروڻون' پي، اڃا ٻاز ڏاڍو ۽ ڪمزور ڳيرو.
فقط ٿوري همت ۽ محڪم ارادو، نظام تشدد ۾ آڻي ٿو ڦيرو.
ازل کان اهو آهه دستور، ساٿي، هجي دور منزل نه هلجي سويرو!

نه گهٻراءِ همدم، صبح دور ناهي،
اجهو دور اوڀر ۾ جاڳيو سويرو!

— عبدالڪريم گدائي

هفتيوار "هدايت"، ۴۰- ڪونٽڙي والا چيمبرس، جنرل هوش محمدؐ شهيد روڊ، حيدرآباد سنڌ
(پوسٽ باڪس نمبر: ۴۰۴۰)

پڙهندڙ نسُل ۔ پَ نَ

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾عبدالله حسين ” اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻِڪَ ”لُڙهندَڙ نَسُل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ئي لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندَڙ، ڪَڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻَرندڙ، چُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪندَڙُ، ياڙي، ڪاٺُو، ياجوڪَڙُ، ڪاوڙيل ۽ وِڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پَر اسان اِنهن سينِي وِچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪٽي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعنيٰ e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهَڻ ۽ هِڪَ ٻِئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻڻ جي آسَ رکون ٿا.

پَڙهندڙ نَسل (پَ نَ) ڪا بہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪو بہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو بہ شخص اهڙي دعوىٰ ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو ڪُوڙو آهي. نہ ئي وري پَ نَ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو بہِ ڪُوڙو آهي.

جَهڙيءَ طَرَح وڻن جا پَنَ ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اَهڙيءَ طرح پَڙهندڙ نَسُل وارا پَنَ بہ مختلِف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اُداس ۽ پڙهندڙ، ٻَرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وِڙهندڙ ۽ پڙهندڙ بہ ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾پَنَ ڪا خُصوصي ۽ تالي لڳل ڪِلَب Exclusive Club نہ آهي.

ڪوشش اها هوندي تہ پَنَ جا سڀ ڪَم ڪار سَهڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي تہ ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿِين. اهڙي حالت ۾ پَنَ پاڻ هِڪَٻِئي جي مدد ڪَرڻ جي اُصولَ هيٺ ڏي وَٺُ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. پَنَن پاران ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز digitize ڪرڻ جي عَملَ مان ڪو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز ڪرڻ کان پوءِ ٻيو اهم مرحلو وِرهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو تہ ڀلي ڪمائي، رُڳو پَنَن سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ هوندو.

پَنَن کي کُليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي تہ هو وَسَ پٽاندڙ وڌِ کان وَڌِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليکڪَن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي هِمٿائِن. پر ساڳئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪَنهن بہ رُڪاوٽَ کي نہ مڃن.

شيخ اَياز علمَ، ڄاڻَ، سمجهہَ ۽ ڏاهپَ کي گيتَ، بيتَ، سِٽَ، پُڪارَ سان تَشبيهہ ڏيندي انهن سيني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو تہ:

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.

... ...

ڄڻن ڄڻن ڄاڙ وڏي تي ڄَڳَ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا؛

ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موٽي مَنجهہِ پهاڙ ڇُپن ٿا؛

... ...

ڪالهہَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهہ نيلا پيلا آهن؛

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن........

... ...

هي بيتُ اَٿي، هي بَم- گولو،

جيڪي بہ ڪٺين، جيڪي بہ ڪٺين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،

جنهن رِڻَ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَ ۽ چَمَ جو ساٿي آ ـ

اِن حسابَ سان اڄڪلهہ ٽاٽائي کي پاڻَ تي اِهو سوچي مَڙهڻ تہ ”هاڻي ويڙهہ ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وڃايو“ ناداني‌ءَ جي نشاني آهي.

پَنَ جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڄي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڄڪلهہ ٽاٽڻ ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پَڙهندڙ نَسُل جا پَنَ سيني کي چوءِ چالاءِ ۽ ڪينئن جهڙن سوالن کي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺَ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي نہ رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اٽٽر گهرج necessity unavoidable سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان بہ پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا. بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون ڀاڪي پائي چيو تہ ”منهنجا ڀاءُ

پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ“.

ـ اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)